

Grote RATELAAR

JANUARI - MAART 2023

IVN HEUVELRUG EN KROMME RIJN
KNNV ZEIST HEUVELRUG EN KROMME RIJN

ivn natuur
educatie

Activiteiten jan - feb - mrt 2023

JANUARI

Woensdag	04	KNNV	Midweekgroep	Amerongse Bos
Vrijdag*	06	KNNV	Natuurwerkgroep	Werkmiddag
Zaterdag	07	IVN+KNNV	(Korst)mossenwerkgroep	De Paltz
Zondag	08	IVN+KNNV	Fotografiewerkgroep	Fotografie excursie
Donderdag	12	KNNV	Bestuur	Nieuwjaarsbijeenkomst
Zaterdag	14	IVN	Scharrelkids	Natuurfotografie
Zondag	15	KNNV	Vogelwerkgroep	Ooijpolder en Millingerwaard
Woensdag	18	KNNV	Midweekgroep	Hoge Vuursche
Zaterdag	21	IVN+KNNV	(Korst)mossenwerkgroep	Bornia
Zaterdag	21	IVN	Bestuur	Nieuwjaarswandeling
Zondag	22	IVN	Wandelwerkgroep	Voorwandelen Diersporen
Zaterdag	28	IVN	Wandelwerkgroep	Publiekswandeling Diersporen

FEBRUARI

Woensdag	01	KNNV	Midweekgroep	Stulpwandeling (Lage Vuursche)
Zaterdag	04	IVN+KNNV	(Korst)mossenwerkgroep	De Schammer
Woensdag	08	KNNV	Bestuur	Start cursus Vogels herkennen, gevorderden
Zaterdag	11	IVN	Scharrelkids	Werken in de natuur
Zondag	12	IVN+KNNV	Fotografiewerkgroep	Fotografie excursie
Woensdag	15	KNNV	Midweekgroep	Kaapse Bossen
Zaterdag	18	IVN+KNNV	(Korst)mossenwerkgroep	A12 - Leersumse Veld
Zaterdag	18	IVN	Wandelwerkgroep	Voorwandelen Mossen
Dinsdag	21	KNNV	Vogelwerkgroep	Landje van Geijssel
Zondag	26	IVN	Wandelwerkgroep	Publiekswandeling Mossen

MAART

Woensdag	01	KNNV	Midweekgroep	Den Boom (Achterveld)
Zaterdag	04	KNNV	Vogelwerkgroep	Leersumse Veld
Zaterdag	04	IVN+KNNV	(Korst)mossenwerkgroep	Ridderoordse Bos
Zaterdag	11	IVN	Natuurwandeling leden	Heidestein
Zaterdag	11	IVN	Wandelwerkgroep	Voorwandelen Sprengen
Zondag	12	IVN+KNNV	Fotografiewerkgroep	Fotografie excursie
Woensdag	15	KNNV	Midweekgroep	Amelisweerd
Zaterdag	18	IVN+KNNV	(Korst)mossenwerkgroep	Molenpolder
Zaterdag	18	IVN	Scharrelkids	Lammetjes, schapen en heidegebied
Zondag	19	IVN	Wandelwerkgroep	Publiekswandeling Sprengen
Zaterdag	25	KNNV	Vogelwerkgroep	Start vogelinventarisatie Binnenbos
Zaterdag	25	IVN+KNNV	Bomencursus	Eerste excursie
Woensdag	29	KNNV	Midweekgroep	Moersbergen
Donderdag	30	IVN	Bestuur	ALV met vlinderlezing

* De natuurwerkgroep heeft elke vrijdag een werkmiddag

Grote RATELAAR

Witte tijger

Foto: Anne Janse

Van de redactie

We zitten in de laatste maand van het jaar. Na een rustige herfst zijn de meeste bladeren nu toch van de bomen, maar helemaal kaal is het nog steeds niet. De Grote Ratelaar is wel goed gevuld, met natuurverhalen, verslagen en de plannen voor de eerste maanden van het nieuwe jaar.

Zo kun je lezen over de spreeuw, niemand die deze vogel niet kent, leuk om te lezen. Maar ook over minder opvallende nachtvlinders, die met wat hulp goed bekeken kunnen worden. Daarnaast ontvingen we deze keer een ingezonden verhaal: een lezer vertelt over de natuur in haar tuin. We nodigen jullie uit om haar voorbeeld te volgen zodat we in de volgende editie(s) meer over jullie directe omgeving kunnen lezen.

Daarnaast in dit nummer de afsluiting van het IVN-jubileumjaar en uitnodigingen van beide besturen voor een nieuwjaarsontmoeting. Tenslotte wensen ook wij van de redactie jullie een mooi 2023. En veel leesplezier met deze editie!

Inhoud (selectie)

- 4 Spreeuwen
- 7 Van onze besturen
- 8 Bomencursus 2.0
- 11 Nachtvlinders
- 15 Verslag van insectenwerkgroep
- 16 IVN-leden in het zonnetje
- 19 KNNV-IVN op vakantie
- 20 Klein maar fijn
- 24 Bomen ABC - Meidoorn
- 28 Vier witte stuifzwammen
- 30 Resultaten trektellen
- 32 Kraanvogels op trek

Colofon

Dit is een uitgave van IVN afdeling Heuvelrug en Kromme Rijn en KNNV afdeling Zeist, Heuvelrug en Kromme Rijn.
<https://www.ivn.nl/afdeling/heuvelrug-en-kromme-rijn/heuvelrug.knnv.nl>

Redactie: Jan Katsman, Marijke Warmerdam, Irene van Oosterhout

Kopij voor het volgende nummer vóór 15 februari naar:
marijke.warmerdam@hetnet.nl (KNNV) of pr@ivnhkr.nl (IVN)
De redactie behoudt zich het recht voor ingezonden artikelen in te korten of te wijzigen

Drukker: Editoo B.V. te Arnhem
FSC Keurmerk, 130 grams gloss

Foto's omslag: Jan Katsman:
Leersumse Veld

De spreeuw, een algemene en graag geziene gast

TEKST EN FOTO'S: ERIK GRUYS EN ANTON ULTEE

Hoewel onze spreeuw (*Sturnus vulgaris*) zich als volger van de West-Europese mens over een groot deel van de aardbol heeft verspreid en daarbij geweldig in aantal is toegenomen, zien we nu in Europa een teruggang. Mogelijk hangt dat samen met achteruitgang van het aantal insecten, immers deze dieren vormen een belangrijk deel van hun menu, zeker in de broedtijd.

Omdat de spreeuw van ouds een algemeen voorkomende vogel was en veel op voedertafels kwam fourageren, krijgt deze vogelsoort soms niet de aandacht die hem toekomt. Bekijkt men een dergelijk vogeltje nauwkeurig, dan blijkt het een bijzonder de moeite waard diertje door een grote mate van kleurrijkheid, met een variabiliteit in uiterlijk tussen de seizoenen en in een repertoire aan zanggeluiden, die van de herfst tot in het voorjaar ten gehore worden gebracht.

Spreeuwen met zwarte snavels, foto genomen in de herfst. Tijdens de balts- en broedtijd worden de snavels geel

Het vroege voorjaar

Al vroeg in het voorjaar kan men spreeuwen horen zingen. Dat zou best een vervolg van de zang in het najaar kunnen zijn, want dan doen ze het ook al op grote schaal en duidelijk hoorbaar.

In het voorjaar kunnen de baltsende vogels zo enthousiast worden, dat ze hoog opspringen van de plaats waar ze zitten te zingen. Dat doen ze waarschijnlijk alleen om de aandacht van een vrouwtje te kunnen trekken. In het najaar is dat patroon van dik doen door op te springen door de auteurs niet waargenomen. Bovendien is niet met zekerheid te zeggen of in het najaar vogels van beide

geslachten aan het concert deelnemen. Bij Wikipedia kan men vinden dat ook vrouwtjes soms gezang produceren, al is de voor zang benodigde syrinx bij de vrouwtjes kleiner (35%) dan bij de mannetjes.

Nadat men vanaf april bovengenoemde balts-activiteiten her en der heeft kunnen aanschouwen treedt paarvorming op en kan men al snel het zoeken van een geschikte nestlocatie opmerken. Dat kan onder ouderwetse dakpannen en in speciale nesteldakpannen zijn, in grotere nestkasten, of in boomholten. In een door het vrouwtje geschikt bevonden nestplaats wordt een slordig nest gemaakt vooral van grashalmen en stro, waarbij de

Opspringende spreeuw

grootte van de betreffende ruimte een rol speelt. Is die kleiner dan wordt minder naar binnen gesleept. Ook de jonge vogels die uit de helblauwe eieren komen zijn kliederders. Ze poepen waar ze kunnen en dat is naast hun voortdurende vocalisatie met een typisch "ruisend" geluid, een item waaraan men een spreeuwen-nestplaats kan herkennen.

Jonge spreeuwen in hun (bevuilde) nest

Mei-juni

Als de bomen in het groen komen kan men naar nesten zoeken. Zoals boven gemeld zijn deze gemakkelijk te vinden door het "ruisende" jonge-spreeuwen geluid en door de uitwerpselen die zich rondom de nestingang bevinden. Ook in het nest is het een stinkende omgeving en de grotere jongen proberen zich daarvan te verwijderen. Men ziet deze dan ook dikwijls met hun kop naar buiten komen.

De vroege zomer (juni-juli)

Wat later in de tijd – en dat kan variëren, omdat een enkele maal soms twee broedsels kunnen worden grootgebracht – ziet men groepjes uitgevlogen jongen. Deze jonge vogels volgen hun ouders in een poging door hen gevoerd te worden. Het duurt zeker twee weken voordat ze zelf voer oppikken dat voor hen klaar gelegd is. Daarvan blijven ze meer dan een maand gebruik maken. Dan trekken ze weg en gaan met soortgenoten kersenboomgaarden af en bezoeken weilanden om daar naar insecten te zoeken. De eerste grotere vluchten spreeuwen, spreeuwenwolken, kan men dan waarnemen.

Zomer en nazomer

Volgt men de jonge spreeuwen dan doet zich een metamorfose voor. Komt er een op de voederplaats, dan

Jonge spreeuw in de rui, het grauwe jeugdkleed een beetje losjes boven op de kop tussen de nieuwe veertjes

waant men een bijzondere species te aanschouwen. Het vogeltje is in de rui, en heeft al diverse gespikkelde volwassen veren, maar hals en kop hebben vaak nog het jeugdkleed. Het is zeker geen verdwaalde roze spreeuw, een soort die men in het Balkangebied kan aanschouwen.

De herfst

Gedurende september ruien de jonge vogels uit en zijn tenslotte nauwelijks van hun ouders te onderscheiden. Het zijn schitterende geheel gespikkelde donkerkleurige vogels geworden, waarvan de zwarte veren vooral van hals en borst een in de zon groen-iriserende glans hebben.

Jonge spreeuwen (beige-grijs van kleur) worden gevoerd, snavel van de ouder is geel

Herfst! Spreeuwen in de kornoelje

Jonge spreeuwen op een elektriciteitsmast

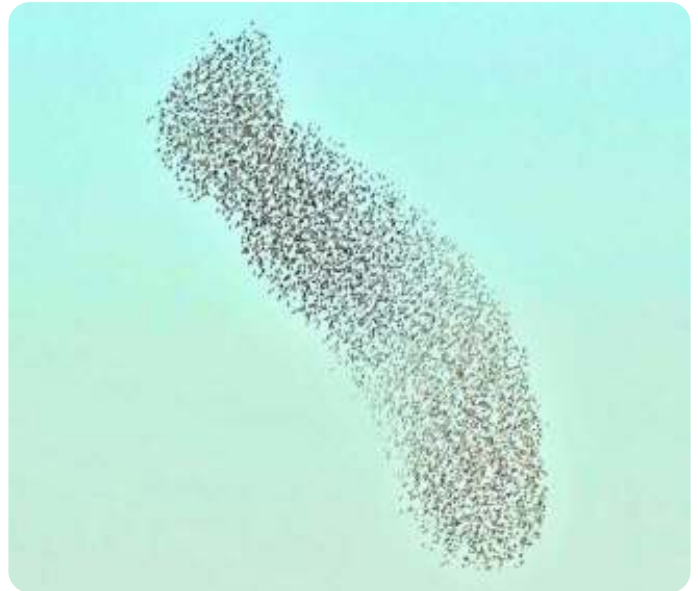
Spreeuenvluchten en vliegfiguren

Boven noemden we reeds het elkaar opzoeken van de jonge vogels. Samen met volwassen spreeuwen worden steeds grotere eenheden gevormd, die vaak aan het einde van de middag op zoek gaan naar slaapplekken en dan rondvliegend fraaie vliegpatronen kunnen laten zien. Bij het in formatievliegen van de spreeuw let elke vogel op zijn directe burens in de lucht en houdt afstand daarvan. Het gevolg is dat als er één een bocht maakt ze dat allemaal gaan doen, waardoor spectaculaire bewegende wolken ontstaan.

Het dicht-op-elkaar vliegen van vogels zou net als het met elkaar zwemmen van visjes voordeel kunnen opleveren ten aanzien van predatoren. Deze kunnen het dan zeer moeilijk hebben een keuze te maken welk exemplaar als prooi te pakken. Overigens gaat deze vlieger niet op als de predator een grote bek heeft

Zwerm van enkele duizenden spreeuwen, meeuwen op de achtergrond

Spreeuwnenzwerm

ontwikkeld en met een hap een halve school naar binnen kan werken (walvissen).

Afwijkingen

Een enkele maal kan men wilde vogels zien met afwijkingen, bijvoorbeeld een teek op een vogel (huismus, spreeuw) komt tamelijk frequent voor. Ook kan men bij wilde vogelsoorten, als de koolmees, of vinkensoorten, vogelpokken waarnemen. In Engeland is veel geschreven over protozoaire keelpathologie (het geel) bij wilde vinkachtigen.

Op onze pindakaas kwam een spreeuw af, waarschijnlijk een oude vogel, met een opvallende schaarbek. Omdat het dier daarmee moeilijk kon eten, was de pindakaaspot een uitkomst voor deze vogel, maar hij liet zich slechts een paar dagen zien.

Eigenlijk gaat dat meestal altijd zo met wilde tuinbezoekers. Het resultaat is dat je niets zeker weet en moet genieten van het moment, dat je slechts kan bevorderen door omstandigheden te creëren waar het gedierte op af komt.

Vrij grote oudere spreeuw met een opvallende schaarbek

Van het KNNV- bestuur

TEKST: NICO BOLLE

Allereerst de beste wensen voor 2023 van het bestuur: dat het een gezond en natuurrijk jaar mag worden.

Om het jaar feestelijk te openen nodigt het bestuur u en uw eventuele partner van harte uit op de Nieuwjaarsreceptie van onze KNNV-afdeling. Deze zal plaats vinden in het Walkartcentrum, Kerkweg 19-23 in het centrum van Zeist op 12 januari, een donderdagavond, van 20.00-22.00u. Er kan dan bijgepraat worden onder het genot van een drankje en hapje. Op deze receptie zal een korte vooruitblik worden gegeven op de activiteiten van 2023 en als hoogtepunt van deze avond zal er een natuurquiz gepresenteerd worden door Anne Janse. Leden die nog maar kort lid zijn, zullen telefonisch worden uitgenodigd. Noteer dit alvast in uw nieuwe jaaragenda.

Het doet me ook deugd al te kunnen melden dat in 2023 een nieuwe vogelcursus van start zal gaan voor vogelaars die de basis al een beetje onder de knie hebben en meer vogels willen leren kennen. Meer informatie en hoe aan te melden staat elders in dit nummer. Ik wens eenieder die hierbij betrokken is een bevlogen jaar toe.

In de digitale nieuwsbrief, die in principe alle leden waarvan een email-adres bekend is bij het bestuur ontvangen, heeft al een verslag gestaan van de Dag van de Veldbiologie die op 1 oktober 2022 werd gehouden. Inmiddels is ook de uitslag bekend van de fotowedstrijd van die dag: de winnaar is Trudy Groot met de foto die hieronder staat. Van harte gefeliciteerd Trudy!

Rest mij nog u een mooie afsluiting van het jaar 2022 te wensen.

Op zoek naar mossen, winnende foto Veldbiologiedag Foto: Trudy Groot

Van het IVN- bestuur

TEKST: HARRY KERVER

Afgelopen jaar hebben we uitbundig het 40-jarig bestaan van de afdeling gevierd met een geslaagd Natuurfestival op Valkenheide, een speciale editie van de Grote Ratelaar en een prachtig uitstapje voor leden en donateurs naar de Markerwadden. We hebben het jubileumjaar op 15 oktober afgesloten met een lunch en workshops voor de actieve leden in De Boswerf.

Een oorkonde voor ereleden Marjan en Bert

Foto: Else Nuyten

Daarbij hebben we twee leden, die al 40 jaar actief zijn in de afdeling, benoemd tot erelid van IVN Heuvelrug en Kromme Rijn. Marjan Apol en Bert Tolsma hebben dat dubbel en dwars verdiend. Marjan heeft 27 jaar de Jeugdgroep gecoördineerd, was betrokken bij vier natuurgidsopleidingen, was 30 jaar lid van de werkgroep Cursussen en Ledenactiviteiten en op haar kon eigenlijk altijd een beroep worden gedaan. Bert was in de jaren '90 gedurende zes jaar voorzitter, 40 jaar lid van de werkgroep Cursussen en Ledenactiviteiten, docent bij vier natuurgidsopleidingen en vooral de natuurgids, die heel veel mensen enthousiast heeft gemaakt voor paddenstoelen. Nogmaals hartelijk dank, Bert en Marjan, voor jullie grote inzet tijdens de afgelopen 40 jaar.

De bijeenkomst op 15 oktober kreeg een andere afsluiting dan ik had verwacht. Toen ik de burgemeester, mijn vrouw, zoon, schoondochter en kleindochter aan zag komen lopen besepte ik dat er voor mij ook een verrassing was: een lintje. We hebben dat na afloop gevierd met een etentje met bestuursleden en familieleden.

En nu richten we nu de blik op 2023. Er ligt weer een uitgebreid jaarprogramma klaar, waar veel leden een actieve bijdrage aan gaan leveren. Een mooi vooruitzicht.

Bomencursus, een verslag én editie 2.0 in 2023

TEKST: RENÉ WASSENBERG

Op 19 november was het laatste lesmoment (een excursie in Park Bloeyendaal) van de Bomencursus 2022. De jaar-cursus bestond uit acht lesavonden en zeven excursies. De volledige titel van de cursus was 'Bomen en struiken in bos, veld en dorp', maar in het spraakgebruik werd het al snel de 'Bomencursus'.

Tijdens de eerste lesavonden hadden we nog te maken met de anderhalvemeter-regeling en daarom durfden we in het Walkartcentrum met niet meer dan twintig deelnemers te starten terwijl we veertig aanmeldingen hadden. We zijn gestart met de eerste inschrijvers waarbij we tien plaatsen gereserveerd hadden voor INV of KNNV-leden, en tien plaatsen voor algemeen publiek. In de zomer hadden we twee maanden pauze.

Inhoudelijk hebben we ons één lesavond bezig gehouden met een introductie, de anatomie en fysiologie van de houtachtigen en in de volgende lessen hebben we uitvoerig stilgestaan bij 35 naaldboomsoorten, 55 loofboomsoorten en met een afsluitende les over winterherkenning. Per les werd er een reader verstrekt zodat mensen zich konden voorbereiden en na de presentaties en werkvormen in de lesavonden konden de meeste bomen in een excursie bekeken, gevoeld en geroken worden. Aan het einde van de cursus hebben we

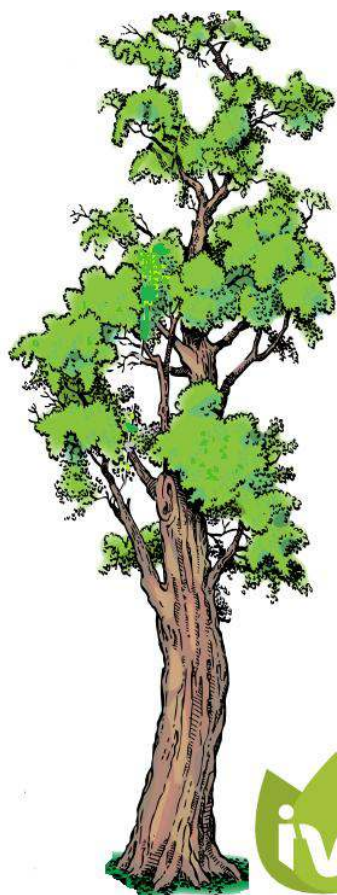

Ook in de winter zijn bomen te herkennen

aan alle deelnemers een certificaat uitgereikt. De cursus was een samenwerkingsverband tussen de KNNV en het IVN en in het cursusteam waren beide organisaties vertegenwoordigd. De inzet en expertise van beide organisaties maakte deze cursus tot een succes. Het cursusteam bestond uit Pieter Vos (IVN), Sietse Straatsma (KNNV), Lieke Versantvoort (KNNV), Tim van Mourik (IVN) en ondergetekende (IVN/KNNV).

Bomencursus 2023

Omdat er zoveel belangstelling is voor bomen denken we te voorzien in een behoefte en gaan we komend jaar weer een bomencursus geven. We kiezen hierbij voor een andere vorm, waarbij de cursus gaat bestaan uit vier buitenlesdagen, verdeeld over het jaar waarbij per excursie zowel de theorie als de praktijk plaatsvindt. De cursus is dus in principe helemaal buiten. Dit is anders dan de cursus van 2022, maar de vorm is mogelijk nog aantrekkelijker. De bomencursus 2.0 gaat in ieder geval gegeven worden door Tim van Mourik, Pieter Vos en ondergetekende. Mogelijk wordt er nog iemand aan het

Cursus:

**Bomen
en
struiken**

**in bos
veld
en dorp**

2023

docententeam toegevoegd. De cursus wordt gegeven op zaterdagochtenden van **9.00 uur tot 12.30 uur** en wel op de volgende data: **25 maart , 24 juni , 30 sept en 9 dec.**

Inschrijvingen: via mail naar renewassenberg@gmail.com onder vermelding van wel of geen lid van IVN/KNNV. De kosten voor deze cursus bedragen €25 voor leden van IVN/KNNV en €30 voor niet-leden. Na aanmelding en bevestiging volgt een apart bericht wanneer het geld overgemaakt moet worden.

Paardenkastanje, een antwoord

In de Ratelaar van juli vroeg René Wassenburg of iemand enig idee had wat er met deze kastanje gebeurd zou kunnen zijn. Helaas ontvingen we geen reactie, maar gelukkig bleef René ook zoeken naar het antwoord.

Daar de scheuring zich over de hele boom voordoet en alle scheuringen aan de zuidkant zitten suggereerde Simon Klingen dat het wellicht veroorzaakt is door te sterke zoninstraling bij een jong boompje met een nog niet zo dikke schors. Deze suggestie lijkt mij zeer aannemelijk. Het boompje heeft de beschadiging tot nu toe goed overleefd want op de foto is te zien dat het boompje de scheuring al enkele jaren aan het overgroeien is.

*Simon Klingen is gepensioneerd bomenkenner van Utrechts Landschap en schrijver van meerdere boeken over bomen en geïntegreerde bosbouw. Eind november is zijn boek *De Houtfabriek* verschenen. Dit gaat natuurlijk niet over een houtzagerij maar over de boom als houtfabriek.*

Foto: Lucy van de Vijver

Midweekgroep

De midweekgroep wandelt op woensdag, eens in de twee weken. De wandelingen beginnen om 9.30 uur en zijn ongeveer 5 km lang.

We wandelen in een rustig tempo en nemen de tijd om een en ander te bekijken. De wandelingen gaan het hele jaar door behalve in juli en augustus. Ook bij slecht weer wordt gewandeld tenzij dat gevaarlijk zou zijn.

Omstreeks de vrijdag vóór de wandeling ontvangen de leden van de groep een bericht, nadat eerst de wandeling verkend is. Na afloop van de wandeling wordt, met wie dat wil, gewoonlijk ergens koffie gedronken. Daarna is het dan al gauw 13.00 uur.

Vooraf aan- of afmelden is niet nodig.

4 januari Amerongse Bos
18 januari Hoge Vuursche
1 februari Stulpwandeling (Lage Vuursche)
15 februari Kaapse Bossen
1 maart Den Boom (Achterveld)
15 maart Amelisweerd
29 maart Moersbergen

Inlichtingen bij Arend van Oosten:
arendvanoosten@gmail.com of 030-6932617

Natuurwerkgroep

De natuurwerkgroep was zo langzamerhand toe aan wat meer variatie in locatie en/of werkzaamheden. Dat kwam goed uit, er waren al gesprekken gestart met een natuurbeheerder van de Provincie Utrecht. Vanuit de provincie willen ze graag onderhoud bij Romeins Castellum bij fort Vechten. Het Castellum Fectio is, na Nijmegen, het oudste en grootste fort van de Romeinen in Nederland. Waar in het verleden paden/wegen zijn geweest wordt het gras frequent gemaaid. Waar gebouwen hebben gestaan, wordt maar een paar maal per jaar gemaaid zodat het gras hoger blijft en de contouren van de bebouwing zichtbaar zijn. Zoals wel vaker gebeurt in de natuur, groeien er planten op plaatsen waar wij dat niet wensen. In dit geval distels, zuring en andere hoge planten. In de komende maanden wordt ook die klus een paar maal ingepland. Voor de langere termijn gaan we nog meer contactpersonen benaderen, wie weet wat daar uit voort komt.

Naast bovengenoemde klussen is er natuurlijk ook meer dan genoeg te doen. Er zijn nog acht heideveldjes die nagelopen kunnen worden, geschoond en mogelijk wat uitgebreid. Ook de kapvlakte voor de korstmossen is weer toe aan een beurt, evenals het gebied met jeneverbessen. Kortom nog voor jaren werk. Zoals bekend is een ieder van harte welkom om mee te doen, éénmalig of vaker. Er wordt elke vrijdagmiddag gewerkt van 13.30 tot 16.30 uur. Aanmelden kan bij Simone Laanbroek via aanmelden@natuurwerkgroep.nl.

Werkgroep mossen en korstmossen

We gaan door met eens in de twee weken een excursie op zaterdag, afwisselend gericht op de mossen en de korstmossen. Zowel beginners als gevorderden zijn van harte welkom. Neem je loop mee als je hebt, anders kun je er een van ons lenen. We sturen ongeveer een week tevoren een herinneringsmail. Geef je op bij Jan Ensing als je nog niet op de lijst staat. Want bij vorst en sneeuw gaan in ieder geval de mossenexcursies niet door. Op de maandagavond na de mossenexcursies (niet na de korstmossenexcursies) is er een determinatieavond om 20.00 uur op de Torenlaan 38 in Zeist waar we de vondsten bekijken onder de microscoop.

Zaterdag 7 januari, korstmossen op landgoed De Paltz

In de voormalige zandgroeve zijn verschillende soorten *Cladonia* te vinden. Er staan ook veel vrijstaande bomen in de heide en schraal grasland. Verzamelen met de fiets om 10.00 uur op de parkeerplaats bij Slot Zeist (Zinzendorflaan). Het is 35 minuten fietsen naar de ingang van de Paltz aan de Verlengde Paltzerweg. Van daar vertrekken we dus iets na 10.30 uur te voet.

Zaterdag 21 januari, mossen op Bornia

We gaan kijken in het bos tussen de heide van Heidestein en Bornia. Het is een relatief oud bos, al in de 19e eeuw bebost. Een klein stukje is lang geleden aangelegd als arboretum. We komen langs de fundamenteën van een theehuis dat hier ooit gestaan heeft en gaan natuurlijk kijken of de bijzondere mossen op de oude stenen er nog zijn. Verzamelen met de fiets om 10.00 uur op de parkeerplaats bij Slot Zeist (Zinzendorflaan). Van daar fietsen we naar de Arnhemse Bovenweg, waar we vlak voor het spoor Bornia op fietsen. Er is daar een parkeerplaats, maar wij fietsen door en parkeren de fietsen op de driesprong waar je links richting het ven van Heidestein zou kunnen lopen (17 minuten fietsen). Dat is 16 minuten lopen vanaf de parkeerplaats (voor wie met de auto komt).

Maandagavond 23 januari determinatieavond.

Zaterdag 4 februari, korstmossen op de Schammer

Dit is een afwisselend natuur- en recreatiegebied van een jaar of 20 oud, met afgeplagde natuurontwikkelingspercelen, maar ook met weggetjes met oude laanbomen. Arie van den Bremer heeft er 60 soorten korstmos gevonden, waarvan hij ons een deel gaat laten zien. Verzamelen om 10.00 uur op de parkeerplaats bij Slot Zeist (Zinzendorflaan). Van daar rijden we met de auto in 20 minuten naar de parkeerplaats van de hockeyclub aan de Schammersteeg.

Zaterdag 18 februari, mossen in het bosreservaat tussen de A12 en het Leersumse Veld.

Een enorm mosrijk bos, normaal niet toegankelijk. Het is deels erg vochtig en daarom lang geleden voorzien van kleine greppeltjes. Hier groeien veenmossen in, en op de wanden staat onder andere bosschoffelmoss. In het bos wordt geen hout geoogst en omgewaaide bomen blijven liggen. Daar gaan we zoeken naar de boomlijkspecialisten. Mogelijk vinden we breed moerasvorkje. Verzamelen om 10.00 uur op de parkeerplaats bij Slot Zeist (Zinzendorflaan). We rijden met de auto in 20 minuten naar de parkeerplaats aan de Heulweg aan de NO kant van de Leersumse Plassen.

Maandagavond 20 februari determinatieavond.

Zaterdag 4 maart, korstmossen in de Ridderoordse bossen ten noorden van Bilthoven

Oude, mooi gemengde bossen, doorsneden door zowel jonge als oude beuken- en eikenlanen, waarvan nog niet zo veel korstmoswaarnemingen bekend zijn. Er is ook een klein stukje heide en een ven. Verzamelen om 10.00 uur op de parkeerplaats bij Slot Zeist (Zinzendorflaan). Van daar fietsen we in 35 minuten naar de parkeerplaats aan de Gezichtslaan (vlak bij de N234), waar we dus iets na 10.30 uur gaan lopen.

Zaterdag 18 maart, mossen in de Molenpolder

Dit is een deel van het Natura 2000 gebied Oostelijke Vechtplassen. We gaan eens kijken hoe de mossen er bij staan in het habitattype H7140B. Voor normale mensen: veenmosrietlanden. Oriënteer je op internet alvast op de veenmossen. We hopen tal van andere zure veenliefhebbers tegen te komen, zoals elzenmos, lippenmos en buidelmos. Laarzen zijn wel erg handig in dit gebied. Verzamelen om 10.00 uur op de parkeerplaats bij Slot Zeist (Zinzendorflaan). We rijden met de auto in 25 minuten naar de Nedereindse Vaartdijk. Maandagavond 20 maart determinatieavond. Dan gaan we zeker de stengelblaadjes van de verschillende soorten veenmos bekijken onder de microscoop.

Ridderoordse Bos

Foto: Marijke Warmerdam

Een jaar lang nachtvlinderen

TEKST EN FOTO'S: JUDITH PIJNACKER EN ANNE JANSE

Na een KNNV-insectenweek in Gorssel in 2021 was Anne zó enthousiast over nachtvlinders, dat een nachtvlinderval mij een mooi verjaardagscadeau voor hem leek. Na wat zoeken op internet, bleek dat je bij de Vlinderstichting een LedEmmer kan bestellen om nachtvlinders te vangen (en weer vrij te laten na de nacht). Een eenvoudig systeem: een grote emmer met een soort trechter, een lichtsensor, en een ledlamp die de vlinders trekt. De LedEmmer bestellen betekende wel een toezegging om jaarlijks minimaal zes keer de nachtvlinders te tellen en door te geven aan de Vlinderstichting voor het Meetnet Nachtvlinders. Dat is nog te overzien dus de vlinderval was snel in huis.

LED-emmer

Een jaar later

We zijn nu een jaar verder, wat heeft de LedEmmer allemaal opgeleverd? Allereerst, het plezier om te ontdekken wat de nacht heeft gebracht. Het voelt iedere keer als een cadeautje om 's morgens de emmer te openen en te zien wat er allemaal in zit. Dat zijn meestal niet alleen nachtvlinders (macro's en micro's), maar ook schietmotten, sluipwespen of meikevers zitten soms in de val. In totaal hebben we in 1 jaar tijd 43 soorten macro's (74 individuen) en 10 soorten micro's (30 individuen) gevangen. En dat in onze achtertuin, gewoon in een woonwijk in Bunnik.

Ik ga op reis en ik neem mee...

De LedEmmer kun je trouwens ook gewoon meenemen als je eens ergens anders overnacht. Dus ging de emmer ook mee naar Texel en de Veluwe, wat weer heel andere soorten opleverde, zoals de zeldzame kustuil en de geveerde witvleugeluil op Texel en de silenespanner en het vogelwiekje op de Veluwe.

Kustuil

Wat is het Meetnet Nachtvlinders?

Een meetnet is een systematische manier van monitoren van de biodiversiteit, in dit geval de nachtvlinders. De vlinderval heeft vaste afmetingen, staat altijd op precies dezelfde plek en de lamp brandt van zonsondergang tot zonsopgang (dankzij de lichtsensor). Doordat je altijd op dezelfde manier de gegevens verzamelt, kan de Vlinderstichting daarmee kijken naar trends over de jaren heen en ook naar de verspreiding van soorten. Zo wordt zichtbaar dat bepaalde nachtvlinders vanuit het zuiden naar het noorden oprukken (zoals het prachtpurperuiltje), of dat bepaalde soorten vroeger (of later) te zien zijn dan voorgaande jaren, of dat soorten toenemen of afnemen in aantal. De berekeningen worden gedaan door het CBS en het meetnet is onderdeel van het landelijke Netwerk Ecologische Monitoring. Meedoen geeft dus waardevolle informatie over hoe het gaat met de nachtvlinders in Nederland. Deze informatie wordt ook gebruikt bij het maken en bijstellen van beleid.

Je kunt natuurlijk ook waarnemingen invoeren bij www.waarneming.nl. Dit levert voor de Vlinderstichting echter minder bruikbare informatie op, omdat mensen vaak alleen de bijzondere soorten invoeren (wel de prachtbeer, niet de buxusmot) en je dus niet weet wat er niet is ingevoerd maar wel is gezien. Ook met een laken kun je niet-systematisch meten, maar het is natuurlijk wel leuk om te zien wat voor nachtvlinders daarop afkomen!

Gevorkte sileneuil

Kennis van nachtvinders niet nodig

Je hoeft geen groot kenner van nachtvinders te zijn om mee te doen. Met de app ObsIdentify kom je heel ver en met het boek Nachtvinders (Kosmos Uitgevers) kun je checken of de determinatie klopt. De Vlinderstichting heeft ook uitgebreide informatie over alle soorten op hun website. De micro-nachtvinders zijn lastiger te herkennen, maar het is aan jou of je die mee wilt tellen of niet. Je kunt dus ook alleen voor de macro-nachtvinders gaan.

Wil je ook meedoen met het Meetnet Nachtvinders en zo bijdragen aan monitoring van de biodiversiteit in Nederland? Kijk op www.vlinderstichting.nl/wat-wij-doen/meetnetten/meetnet-nachtvinders/ en meld je aan!

Vogelwerkgroep

Excursie Ooijpolder / Millingerwaard (zondag 15 januari)

In deze tijd zijn er volop wintergasten zoals nonnetje, grote zaagbek, brilduiker, kolgans en rietgans. Verder maken we kans op ruigpootbuiser. We rijden langs de Waaldijk en gaan bij de Bisonbaai of de Millingerwaard een stukje lopen. Het kan daar modderig zijn.

Vertrek om 8.00 van Sportcentrum Hoenderdaal, Hoendersteeg 7, Driebergen.

We delen de benzinekosten. Afstand heen en terug 170 km. Kosten per auto 51 euro, dus zo'n 13 euro pp bij 4 personen per auto. Terug om ongeveer 16.00 uur.

Aanmelden bij Nicolien Drost, per email ndrost@droho.nl of 030-6563717.

Graag vermelden of je per auto komt en hoeveel mensen je mee kunt nemen, of dat je mee wilt rijden.

Excursie Landje van Geijssel (dinsdag 21 februari)

De vogel werkgroep gaat op 21 februari 2023 naar het "Landje van Geijssel" en Waverhoek.

Het Landje ligt bij Ouderkerk aan de Amstel vlak bij de A9 en de Ouderkerkerplas. Begin februari wordt het waterpeil opgevoerd zodat er een laagje water op het land staat tot in mei. Dit trekt allerlei steltlopers en eenden aan als een magneet. Vogels die terugkomen uit Zuid-Europa en Afrika strijken hier neer om op te vetten. Ook slapen ze hier graag omdat dit een veilig plekje is. Grutto's, scholeksters, kemphanen, Kieviten, smienten, pijlstaarten en vele andere soorten zijn dan hier te bewonderen. Het natuurgebied Waverhoek is ook een waar vogelparadijs. Het gebied - met een grootte van zestig hectare - grenst aan de Botshol en de Vinkeveense Plassen. In het midden ligt een plas die, met een maximale diepte van één meter, een waar eldorado voor vogels is.

Wij vertrekken vanuit Driebergen om 9.00 uur vanaf Sportcentrum Hoenderdaal, Hoendersteeg 7 te Driebergen.

Om ongeveer 13.00 uur zijn wij daar weer terug.

Aanmelden bij Hans van Schaik, liefst per email jprvanschaik@gmail.com of telefoon 06-23639305.

Vermeld of je met de auto komt en hoeveel mensen met je mogen meereizen. Kosten worden gedeeld en voldaan aan de bestuurder. Mocht je rechtstreeks naar het landje willen rijden geef dit dan op bij de aanmelding.

Excursie Leersumse Veld (zaterdag 4 maart)

Het voorjaar kondigt zich bijna weer aan en dan is het weer tijd voor de gebruikelijke excursie naar het Leersumse Veld.

Wij hopen dan de klapekster nog te kunnen bewonderen en daarnaast de terugkerende roodborsttapuiten, boomleeuweriken, boompiepers en hopelijk nog wat andere soorten zoals de zwarte- en grote bonte specht, een dodaars en misschien nog wat eenden en ganzen.

Zoals gebruikelijk vertrekken wij vanuit Driebergen om 8.00 uur vanaf Sportcentrum Hoenderdaal, Hoendersteeg 7 te Driebergen.

Om ongeveer 13.00 uur zijn wij daar weer terug.

Aanmelden bij Emile Sanders, liefst per email sepa@xs4all.nl of telefoon 030-2293810.

Vermeld of je met de auto komt en hoeveel mensen met je mogen meereizen. Kosten worden gedeeld en voldaan aan de bestuurder. Mocht je rechtstreeks naar het Leersumse Veld rijden geef dit dan op bij de aanmelding.

Start broedvogelinventarisatie Binnenbos (zaterdag 25 maart)

Het Binnenbos is een nieuw landgoed in het Krommerijngedebied. Het bestaat uit het bos achter kasteel Sterkenburg plus stukken populierenbos, moerasbos en weiland daarachter en is eigendom van de Forest Peace Foundation. Het wordt op een natuurlijke manier beheerd en in een van de weilanden wordt een voedselbos aangelegd.

Dit gebied is voor het eerst geïnventariseerd in 2021 en zal voor de derde maal geïnventariseerd worden in 2023. We gaan in totaal zes keer inventariseren.

Het gebied bestaat uit drie delen; kasteelbos, populierenbos plus weiland en moerasbosjes plus hooiland. Een inventarisatieronde duurt zo'n vier uur.

De eerste inventarisatieronde is op zaterdag 25 maart.

Opgeven bij Nicolien Drost per email ndrost@droho.nl of telefoon 030-6563717.

Verzamelen om 6.30 uur halverwege de Zuwe, Driebergen, op de grens van weiland en bos van kasteel Sterkenburg.

Vooraankondiging vogelweekend 2-4 juni

Het vogelweekend is van vrijdag 2 tot en met zondag 4 juni 2023 in de buurt van Winterswijk. We verblijven op de camping van de Harmienehoeve, Brandenweg 2, Woold. Hier zijn ook een paar trekkershutten. Definitieve aankondiging in de volgende Grote Ratelaar.

Fietsexcursie Vliegbasis

TEKST EN FOTO: ANDREE DE MIRANDA

23 JULI 2022

Met een groep van zo'n 20 deelnemers kregen we van gids Geert Kuitenbrouwers op zaterdag 23 juli 2022 een mooie fietsexcursie over Park Vliegbasis Soesterberg of beter: door het mooie natuurgebied dat daar ligt. Start van de tour is een rit over de startbaan, door een hekje dat normaal gesproken dicht blijft. Een gigantische asfaltvlakte, waarbij we stilhielden op het punt waar de twee startbanen bij elkaar komen.

Daar ben je als mens met een fiets maar heel klein. Maar wel met een indrukwekkend veld om je heen, met verderop lage boompjes en wat struiken. Wat gaat daar? Meteen allemaal verrekijkers die kant op. De eerste roodborsttapuit! Dáár op dat linker boompje! Om de rijke insectenwereld te kunnen zien is het allemaal veel te ver weg. Gelukkig maakt de uitleg van onze gids veel goed. Hij vertelt waarom dit gebied zo beperkt toegankelijk is, namelijk ten behoeve van het broedsucces van de veldleeuweriken. Verder zitten hier dassen, vleermuizen en nog veel meer, maar te zien krijg je die op een zaterdagochtend natuurlijk niet.

Aircraftshelter

We fietsen door, over vroegere taxibanen, nu idioot brede wegen tussen de bosjes door. Met hier en daar een 'aircraftshelter', ooit gebouwd om de kostbare straaljagers te beschermen tegen een aanval. We worden helemaal ondergedompeld in een verleden van de koude oorlog. We zien een shelter vanbinnen, nu in gebruik voor opslag van diverse materialen door het Utrechts Landschap. Een belachelijk groot ding lijkt het, maar met 1 straaljager moet het ding redelijk vol geweest zijn.

Commandobunker

We fietsen door naar wat een onooglijk gebouwtje lijkt te zijn. We mogen binnen in wat de commandobunker geweest is die in een atoomoorlog in bedrijf moest kunnen blijven. Hier ben je helemaal terug in de koude oorlog. Of het ook allemaal gewerkt zou hebben? Je vraagt het je af, niemand zal het ooit weten. Gelukkig mogen wij weer snel naar buiten. Voor een vervolg van de tocht naar het noordelijkste stukje van de basis, vlakbij het ecoduct over de spoorbaan Utrecht-Amersfoort. Veel hei hier, waar veel werk van de beheergroep in gaat zitten. Op een enkele roodborsttapuit na zien we van de dieren die hier leven helaas weinig. Ook hier doorkruisen we delen die voor bezoekers niet toegankelijk zijn.

Blusvijver

Dan komen we bij een blusvijver, die nu omgevormd wordt naar een natuurlijke habitat voor ringslangen (toch nog één gezien!) en larven van grote waterkevers. Met riet, dat de strakke vorm van beton met vijverfolie doorbreekt. Het gaat er bijna natuurlijk uitzien.

Plofbunkers

We komen langs speciale munitiebunkers, die zo gebouwd zijn dat bij een explosie alles naar boven gaat. Alles is beton, behalve het dak. Hier is tussen de bestrating een veelheid aan zandhoopjes te zien. Dit is het domein van de pluimvoetbijen, die hier in de grond broeden. Zoals op meer punten hier: niets aan doen, dit is kennelijk wat deze dieren nodig hebben.

Schietbaan

Tot slot komen we bij de schietbaan, die nog stamt uit de bezetting. De Duitsers hadden hier in het bos een soort dubbele gracht gemaakt waar schietoefeningen gehouden werden. Iets daarachter is een fusilladeplaats, waar gevangenen geëxecuteerd zijn. Hier is nog een bescheiden monument in het bos. Hier komt nooit iemand, heel stil en indrukwekkend.

Alles bij elkaar een indrukwekkend beeld van een wel heel apart natuurgebied. Een groot deel is altijd toegankelijk, een deel juist niet. Ook het beheer dat defensie hier in de loop der jaren uitgevoerd heeft maakt dat dit zo'n rijk gebied is. Zeer de moeite waard om te bezoeken en zo groot dat de fiets daarbij heel goed van pas kwam!

Vogelweekend Zeeland

TEKST EN FOTO: NICOLIEN DROST

16-18 SEPTEMBER 2022

De weersverwachting voor het weekend is nogal slecht. Koud en veel regen. Wij rijden mee met Ineke en Bert die ons om 12.00 uur op komen halen.

Onderweg begint het al flink te regenen. Maar als we op de camping aankomen is het droog. Rudi en ik dragen onze bagage de huurcaravan in en Bert en Ineke zetten snel hun tent op vanuit de vouwwagen. Al snel begint het weer te regenen en zelfs even te hagelen. Soms schijnt de zon even en we zien een mooie regenboog.

Om 19.00 uur is het droog, dus we gaan toch wandelen. We lopen naar de uitkijktoren in de Prunjepolder en zien lepelaars, wulpen, brandganzen en een tapuit. Om 20.30 uur begint het weer te regenen dus we gaan snel terug naar de camping. De hele nacht blijft het regenen en waaien.

Zaterdagochtend is het droog. Om 7.00 uur ga ik in mijn eentje naar het uitkijkscherm de Turegluur. Daar zie ik een bruine kiekendief, wulpen en goudplevieren. Om 9.00 uur zijn alle andere deelnemers ook wakker. Twaalf mensen op de camping en drie verblijven elders. We stappen op de fiets en rijden eerst via de Slikweg naar de Turegluur. Daar zien we kieviten, wulpen, bonte strandlopers en goudplevieren. Terug bij de fietsen zien we aan de andere kant van de weg een natte akker vol met vogels. Veel bontbekplevieren en een paar witte kwikken en grauwe ganzen.

We rijden door langs de Slikweg en zien dichtbij een grote groep plevieren. Met onze telescopen zien we dat het zowel goud- als zilverplevieren zijn en er zitten ook een paar kanoeten en rosse grutto's tussen.

Het gaat alsmaar harder waaien en we zwoegen moeizaam tegen de wind in. We besluiten te stoppen bij de Schelphoek voor koffie en sanitaire stop. Onderweg zien we nog een groepje kluten.

Tijdens de stop begint het weer te regenen, maar het is maar een korte bui. We fietsen langs de drukke weg, nu met de wind mee. Een paar mensen hebben de kluten gemist en fietsen een stukje terug. Bij de Heerenkeet wachten we op de klutenkijkers en eten onze boterhammetjes op.

Nu gaan we weer tegen de wind in over de dijk langs de inlagen. We zien zwarte zwanen, kleine en grote zilverreigers en lepelaars. In de verte zien we weer een grote bui aankomen en we besluiten toch maar weer terug te gaan naar de camping.

Zondagochtend regent het weer. Als het even droog wordt klappen Ineke en Bert snel hun tent op de vouwwagen en we vertrekken naar Stellendam. Daar lopen we over de zeedijk de duinen in. Na twee kilometer lopen we naar beneden naar een rietveld. We zien dat beneden de zandplaten droog beginnen te vallen en vol komen te zitten met steltlopers. Veel zilverplevieren en scholeksters en ook rosse grutto's en lepelaars. Verder zien we visdieven en grote sterns.

Als er weer een grote bui aankomt lopen we terug over het strand naar de zeedijk en de auto's. We gaan nog naar restaurant Zoet en Zout aan het Grevelingenmeer voor koffie, lunch en sanitaire stop. Daar aangekomen begint het pas echt te hoven. Een deel van de mensen gaat nu naar huis en een deel gaat terug naar de camping. Ondanks de regen was het toch een geslaagd weekend met veel vogels.

Baardmannetje

Foto: Ton Goes

Vogelexcursie MarkerWadden

TEKST: NICOLIEN DROST

15 OKTOBER 2022

Wiek en Gerry komen mij om 8.15 uur ophalen en ook Arjan komt naar de Rijnseweg. De buienradar geeft aan dat het 's ochtends droog blijft boven het IJsselmeer. We rijden naar Lelystad Bataviahaven en zijn daar ruim op tijd. Ook de auto uit Utrecht met drie deelnemers arriveert al snel en ook Bart en Sylvia uit Bilthoven. Er staat een flinke zuidwestenwind maar toch komen er voortdurend groepen vinken over die moeizaam tegen de wind in vliegen.

Op het eiland aangekomen gaan we eerst naar het restaurant voor koffie en een sanitaire stop. Weer buitengekomen zien en horen we meteen de eerste baardmannetjes. Wegens de harde wind blijven ze onder in het riet. Soms zien we ze even maar ze zitten geen moment stil. In de verte zien we veel slobenden en krakeenden.

We lopen langs een groot water naar het noorden. Een paar keer zien we in de verte een bruine kiekendief laag over de vegetatie naar het zuiden vliegen. Op het water zitten kuifeenden en knobbelswanen. Links zit aan de overkant van een plasje een watersnip.

Overal horen we baardmannetjes. Soms laten ze zich even zien. Ook horen we een paar keer een waterral.

We gaan verder naar het noorden. Aan de noordkant van het hoofdeiland zou een casarca moeten zitten. Hij blijkt precies op de plek te zitten die waarneming.nl aangeeft en laat zich mooi fotograferen.

Aan het strand aan de noordkant gaan we op een bankje zitten voor de lunch. Het begint te regenen dus we trekken onze regenspullen aan. Na de lunch lopen we terug naar de veerpont. We zien onderweg nog veel slobenden, tafeleenden en kuifeenden en ik zie een vrouw pijlstaart. Jammer van de regen maar het was toch een mooie excursie. Voor herhaling vatbaar in het voorjaar.

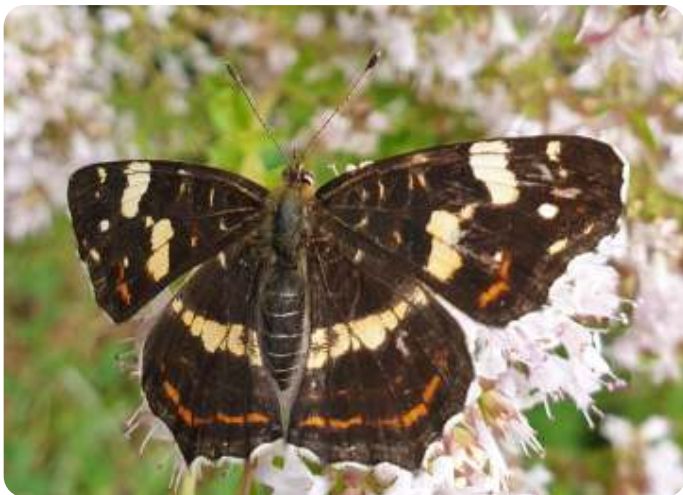
Insecten werkgroep

TEKST: ERIK GRUYS

Eindverslag 2022

Na een jaar met weer vijf excursies – naar Kwintelooyen, Oostbroek, de WA-Hoeve, de Bol, de Zoom en Nieuw Wulven – werd het seizoen 2022 afgesloten met een avond op 17 oktober in het Torenlaantheater te Zeist. De nadruk lag op bespreking van door de leden dit jaar gefotografeerde insecten.

Jan Katsman trapte af met een uiteenzetting aan de hand van een serie foto's over een bekende variabiliteit in het cellenpatroon in de vleugels van de paardenbijter. Omdat het niet altijd direct te zien zou kunnen zijn waarom het ging, had hij specifieke vleugelvelden ingekleurd. Niet alleen zijn er verschillen bij een individueel insect tussen links en rechts, maar ook tussen de individuele insecten. Daarna ging hij in op waarnemingen in zijn tuin: Franse veldwespen, scheefbloemwitjes, houtpantserjuffer, bruine winterjuffer, bosrandzweefvlieg, kegelpuntbijvlieg, uitsluitende vuurjuffers, kleine parelmoervlinder, kolibrievlinder en geelband wimperzweefvlieg. Dit leidde tot een zeer geanimeerde discussie.

Landkaartje zomervorm

Foto: Anne Janse

Matthijs van Hoorn had interessante insecten en mooie foto's zoals van een gewone roofvlieg op een korstmoss, een moertje (rood-gekleurd goudhaan-kevertje), een "Mollenia"-vlieg, een regendaas, roodpoot bladloper (met dikke dijen), witte reus en een zwervende pantserjuffer.

Anne Janse liet foto's passeren van een landkaartje, witte tijger, vroege glazenmaker, grote groene sabelsprinkhaan, meidoorn zandbij, masker kamlangpootmug, zwarte houtlangpootmug, grote ribbelboktor, andoorn schildwants en weide schorpioenvlieg.

Sjoert Pegge ging met name in op de diertjes in zijn insectentuin. Veel bijzondere waarnemingen had hij

kunnen doen op zijn insectenhotelletjes en zijn gezaaide wilde peen en pinksterbloem. Hij had een bladluizenvanger met bladluiz, een Duistere wespblaaskop, een eikenpage, een hongerwesp met korte legboor op het nest van de tronkenbij, een andere hongerwesp met lange legboor op de nesten van de rosse metselbij, geeltip op graafbijen, een goudwesp (op muurwespen), een grote zeefwesp (een vliegenvanger), rups van het oranjetipje, rups van het silene uiltje op een silene-bloemrest, een Franse veldwesp die de kop van een rups afknaagde, een larve van een zweefvlieg die volop bladluizen at, en een asbij.

Nico Bolle besprak een agaathvlinder (een uiltje met in het voorjaar gif-groene rupsen), een blauwe glazenmaker, een driedoorn mestkever, de Duitse schorpioenvlieg (een aaseter met onderbroken dwarsbandering op de vleugels), geribde prachtblindwants, gestreepte eikenblindwants, gestreepte goudspanner, heide ringelrups, kanariepietje (een klein vlindertje), en de kleine wespenboktor.

Erik Gruys verhaalde tenslotte over een excursie naar het vliegend hert en het spotten van een mannetje dat uitviel naar de camera-macrolens, en een serie tandkaakjes (kleine spinnetjes) en honderden vuurwantsen in zijn tuin.

In dit werkgroepjaar waren de leden soms een beetje slaperig geworden. Het aantal per e-mail rondgezonden attenderingen bleef in tegenstelling tot vorige jaren, waarin er dertig of meer gestuurd werden, beperkt tot minder dan tien. Gelukkig toonden de foto's van deze eindbijeenkomst dat er genoeg animo voor insecten is en de groep spinglevend blijft.

Tenslotte werd de zittende coördinator na drie jaren ontlast met een dankwoord van de voorzitter van de KNNV, Nico Bolle, met uitreiking van 'Een boek vol INSECTEN' van Rik Delhem. Vervolgens werd de nieuwe coördinator bekend gemaakt: Anne Janse. Graag zal hij doorgaan op de ingeslagen weg met excursies en een enkele bijeenkomst. Stuur s.v.p. suggesties voor te bezoeken terreinen en andere correspondentie ten aanzien van insecten naar hem. E-mail: anne.janse@gmail.com.

Zwarte houtlangpoot

Foto: Anne Janse

Leden in het zonnetje, een laatste jubileum-middag

TEKST: IRENE VAN OOSTERHOUT
FOTO'S: ELSE NUYTEN

Op zaterdag 15 oktober komen ze uit alle richtingen naar de Boswerf in Zeist. De actieve vrijwilligers van onze afdeling zijn vanmiddag uitgenodigd om voor de laatste keer dit jaar ons 40-jarig jubileum te vieren. Gelukkig laten IVN'ers zich niet tegenhouden door wat regen, en komen zo'n 40 leden samen. We starten met een gezellige lunch met een lekkere pompoensoep, appeltaart en smakelijke sandwiches. Na deze lunch start het gevarieerde en volle programma van de dag.

Bert en Marjan worden door Harry toegesproken

Allereerst spreekt Harry Marjan toe, die er via een video-verbinding bij kan zijn ondanks haar vakantie in Zuid-Limburg. Zoals velen zullen weten is Marjan al vanaf het begin actief bij de vereniging, en heeft ze veel werk verzet voor zowel de gidsenopleiding als de jeugdgroep. Op de muur wordt een mooie foto geprojecteerd waar Marjan en Bert samen in de begintijd de cursus voorbereiden.

Iedereen heeft eerder al een keuze uit vier activiteiten gemaakt. In het eerste blok gaat een groep naar het Klimaatpaviljoen op de Boswerf, dit jaar nieuw. Peter Bosch leidt de groep eerst rond langs verschillende

bakken met groene dakbedekking, afhankelijk van wat een dak kan dragen. Ook laat hij verschillende soorten bestrating zien, waar regenwater snel in opgenomen wordt of weg kan lopen. Carine mag met een gieter het uitproberen. Allemaal voorbeelden van aanpassingen van veranderend klimaat op en rond het huis. Inventieve oplossingen, helaas soms ook best wel prijzig.

De andere aanwezigen hebben zich opgegeven voor een workshop Wandeljournale door Juliet de Barbanson. Zoals gezegd is het wat nat, en daarom blijven we in de schuur. Jammer natuurlijk, want we gaan het liefst naar buiten. Juliet neemt ons mee door de verschillende papersoorten en materialen en laat ons de verschillende mogelijkheden zien. Hoewel ze aangeeft dat iedereen kan tekenen, ook degene die denken dat niet te kunnen, legt ze de lat best hoog met haar voorbeelden. Maar met een paar leuke kleine opdrachten (zoals potlood op papier houden, zonder er naar te kijken) komt iedereen wat los. De tijd vliegt en na een uur is er meer enthousiasme om het ook zelf eens te gaan proberen.

Het is tijd om van activiteit te wisselen en allemaal naar buiten te gaan. Inmiddels is het wat droger geworden, dus dat komt mooi uit. Nu zijn er een paddenstoelenwandeling onder leiding van Susan Bol en Bert Tolsma en een workshop Natuurbeleving. Bij de paddenstoelenwandeling wordt de groep in tweeën opgedeeld, ik wandel met Susan

Hoe snel kan het water de grond in?

Iedereen kan tekenen

Paddenstoelenexcursie, met Bert als gids

Bol mee. Het is de afgelopen tijd vochtig en warm geweest, dus de paddenstoelen zijn aanwezig. Zo samen wandelend zien we veel moois, met voor mij als hoogtepunt de heksendoder en de grote bloedsteelmycena.

Clara Timmerman verzorgt ondertussen de workshop natuurbeleving. Ze neemt ons mee op een kleine tocht over het terrein en door het bos. Ze nodigt ons uit om te proeven, te kijken, te voelen en te ruiken. Kijken doen we bijvoorbeeld wanneer we de grond afspeuren naar bladeren in zoveel mogelijk verschillende tinten. Van de bladeren maken we op de grond een gezamenlijk schilderij. Tegen het eind van de workshop krijgen we een klein houten doosje uitgereikt met de opdracht om vondsten uit het bos in het doosje te verzamelen en een eigen geursample te maken. Al met al een leuke manier om alle zintuigen aan te spreken!

Tegen vier uur komen we allemaal weer terug bij de Boswerf en is het tijd voor een afsluitende borrel. Bert wordt daarbij naar binnen gevraagd en ook hij krijgt woorden van dank namens alle aanwezigen. Bert was jaren actief in het cursusteam, is voorzitter geweest en is bij velen natuurlijk bekend als de paddenstoelen-deskundige. Zowel Marjan als Bert worden vandaag benoemd tot erelid van IVN Heuvelrug en Kromme Rijn.

Nu Harry klaar is met zijn toespraken wordt hij even subtiel afgeleid. Er worden snel wat foto's opgehangen en dan ziet hij door het raam enkele familieleden, waaronder zijn vrouw, binnenkomen. Harry was druk met de

Grote bloedsteelmycena

Foto: Irene van Oosterhout

Natuurbeleving, kleuren pallet

organisatie van deze dag, maar wist niet dat er ook wat buiten hem om geregeld is. Het is tijd om onze voorzitter, die al actief is zolang de vereniging bestaat, ook te verrassen. Burgemeester Koos Janssen van Zeist heeft een mooie toespraak voorbereid en vertelt dat Harry naast het vele werk voor onze IVN afdeling ook samen met zijn vrouw vrijwilliger is in het Natuurvriendenhuis Koos Vorrink. Voor al dit mooie werk krijgt hij een koninklijke onderscheiding opgespeld en wordt daarmee benoemd tot Lid in de Orde van Oranje-Nassau. Alle aanwezige IVN'ers zijn het erover eens dat dit lintje verdiend is.

Na deze verrassing is het tijd voor een laatste hapje en drankje op deze geslaagde dag. De actieve IVN'ers hebben tijd gehad om elkaar weer eens te spreken en samen te genieten van de gevarieerde workshops. Dit geeft extra inspiratie om de komende tijd weer na te denken over nieuwe activiteiten. Misschien is daar de vandaag opgedane kennis van natuur, tekening en beleving in terug te vinden.

Een lintje voor Harry Kerver

De wandelwerkgroep in 2022

TEKST EN FOTO: PIETER MEIJER

Hierbij een terugblik op de activiteiten van de Wandelwerkgroep in 2022. Ter herinnering eerst nog even de stand van zaken rondom corona: in november 2021 kwam de mondkapjesplicht gedeeltelijk weer terug. In december werden steeds meer beperkende maatregelen ingevoerd. Scholen gingen dicht, je mocht thuis twee personen (met kerst vier) ontvangen. In januari, februari en maart 2022 werden de maatregelen stapsgewijs weer versoepeld. Vanaf dat moment konden we onze activiteiten gelukkig weer voortzetten.

Verzoekswandeling in het Amerongse bos

De publiekswandelingen konden vanaf januari gewoon doorgang vinden. Thema's als mossen, diersporen, vogels en paddenstoelen kwamen weer aan de orde. Een kano-tocht en een geologische fietstocht stonden eveneens op het programma. Er waren ook wandelingen waar de beleving voorop stond zoals een kijk- en luisterwandeling, een avondwandeling en een herfstwandeling.

Jaarlijks wordt door het Nationaal Park Utrechtse Heuvelrug tijdens de herfstvakantie de Beleefweek georganiseerd. Omdat wij veel ervaring hebben met wandelingen, mag IVN in het programma niet ontbreken. In deze week hebben we dit jaar dan ook weer enkele wandelingen georganiseerd. Met alle publiekswandelingen in 2022 hebben we ruim 200 mensen, waarvan 20 kinderen, bereikt.

Als gevolg van corona waren er in de eerste helft van 2022 nog nauwelijks groepsbijeenkomsten zoals studiedagen, brainstormsessies, familiebijeenkomsten. We merkten dat doordat de verzoekswandelingen pas vanaf eind mei weer op gang kwamen. Er zijn daarna negen verzoeken voor een wandeling geweest waarmee we eveneens ruim 200 mensen bereikten. Nieuw is dat we twee keer een verzoek kregen voor een wandeling van een groep die op het KNVB-terrein in Zeist verbleef.

In augustus was er een bijzondere groep, de Nationale DenkTank 2022. Dat waren twintig jonge studenten die als opdracht kregen na te denken over de Nederlandse biodiversiteitscrisis. Als start wilde de groep wandelen op het landgoed De Horst waar ze verbleven. Zij stelden vragen over de natuur en over de stikstofcrisis. Een

slimme vraag vond ik: "IVN heeft een missie, denk je dat jullie je doelgroep goed bereiken?" Een goede vraag waar ik niet zo gauw een antwoord op wist te geven. Wat zou jouw antwoord geweest zijn?

Meestal worden de verzoekswandelingen verzorgd door leden van de wandelwerkgroep. Je hoeft geen lid te zijn van de wandelwerkgroep, iedere IVN'er die de Natuur-gidsenopleiding gevolgd heeft, mag een verzoekswandeling geven. Als je af en toe ook een verzoekswandeling wil doen, laat het mij weten via pietermeijer@planet.nl. Deze wandelingen zijn meestal overdag op doordeweekse dagen. Elke gids mag zelf aangeven op welke dag(en) hij of zij beschikbaar is.

De missie van IVN volgens de website: "IVN gelooft dat mens en natuur onlosmakelijk met elkaar verbonden zijn. IVN wil de natuur dichterbij mensen brengen, zodat zij de natuur weer in hun hart sluiten en hier ook beter voor zullen zorgen." Met onze activiteiten hebben we in 2022 ruim 400 mensen bereikt. Dat is toch maar een mooie, hoewel bescheiden, bijdrage aan onze missie. Alle natuurgidsen hartelijk bedankt voor je inzet in 2022!

Molecaten Ginkelduin

Op zondag 28 augustus gaven we op de vakantiepark Molecaten Ginkelduin een verzoekswandeling voor een groep uit Ouderkerk aan de Amstel. Zij deden dit weekend onze streek aan en hadden een verzoekswandeling aangevraagd.

Na een introductie met daarin de geschiedenis van Ginkelduin kort verteld lopen we direct vanaf het vakantiepark het bos in, om van de natuur te genieten. Naast stuifzand en heide zien we tegen twee soorten gallen, beide op de zomereik: de knikkergal en ananasgal. Bij de heide en stuifzand in het gebied vinden we de ook het heidehaantje.

Het is leuk om een verzoekswandeling te gidsen, de mensen zijn geïnteresseerd in het voor hen meestal onbekende gebied. Ook als gids leer je nieuwe dingen in de voorbereiding, zeker als het, zoals in dit geval, om een minder bekend terrein gaat.

Uitgebreider verslag van Joke is te lezen op www.ivn.nl/afdeling/heuvelrug-en-kromme-rijn/nieuws

Met KNNV-IVN op vakantie

TEKST EN FOTO: INEKE ALLERS - SICHERER

Om onze leden te stimuleren ook eens een vakantie met mede KNNV-IVN-leden te overwegen, wil ik graag mijn belevenissen met een kampeervakantie van afgelopen augustus in Thusis, Graubünden, vertellen. Zelf heb ik in de afgelopen jaren al ruim 30 kampen meegedaan in voorjaar en zomer. Dit jaar voor de derde keer in Zwitserland.

Ruim van tevoren wordt al een deelnemerslijst en de nodige informatie over het kampbestuur en in dit geval ook over het wandelen in de bergen toegestuurd. Ieder gaat op eigen gelegenheid naar het kamp en daar aangekomen wordt door de voorzitter een plek op het voor ons gereserveerde kampgedeelte aangewezen. Meestal is daar dan ook al een convotent opgesteld (de bestuursleden, voorzitter, excursieregelaar en admin zijn meestal één of meer dagen eerder gearriveerd), waar met regen toch de avondbijeenkomst kan plaats vinden. Deze keer was er geen plek voor de convotent, maar we hebben maar één keer met paraplu's in de kring gezeten.

Iedereen verzorgt zijn eigen eten (vaak zijn er op de camping brood en broodjes te krijgen) en de admin kan vertellen waar de winkels zijn, openingstijden, arts, apotheek e.d.

's Avonds om 20.00 uur zit iedereen in de kring ergens op het kampterrein bij de groep en neemt tegenwoordig eigen drinken mee, koekjes worden uitgedeeld (na de coronatijd wordt er geen chocolademelk meer gemaakt, wat voorheen standaard was). De voorzitter opent en geeft excursieregelaar en admin het woord.

De excursieregelaar(s) – soms zijn het er twee, omdat het bijvoorbeeld een grote groep is – hebben schematisch op een groot vel de excursies ingetekend en beschreven. Daar komt een mondelinge beschrijving bij van wat men kan aantreffen in het excursiegebied.

In ons geval, omdat het een grote groep was, waren er voor iedere dag 3 excursies gepland van heel makkelijk tot een stuk zwaarder met verschillende afstanden en hoogteverschillen.

's Avonds in de kring worden de ervaringen uitgewisseld en na een uur is dan gelegenheid om bijvoorbeeld nog wat planten te determineren.

Ook het culturele aspect wordt niet vergeten. Zo heb ik in de loop der jaren al heel wat kastelen en musea gezien en concerten bijgewoond tijdens een kamp. Ook wordt er wel een lokale boswachter/bioloog uitgenodigd om een en ander te vertellen.

Het is ook absoluut geen verplichting om iedere dag op excursie mee te gaan. Een rustdag of andere planning kan gewoon gedaan worden.

Dit jaar hadden we fantastisch weer. Heel veel planten,

bergmarmotten, gemzen, steenbokken, vlinders. Wie daar meer van wil lezen kan op de site van de AKC de verslagen lezen. Dit kampverslag, dat door verschillende deelnemers wordt gemaakt, waarna één persoon de redactie voor de samenstelling voert, moet nog gemaakt worden. Ik maak deze keer (voor de zoveelste keer) de plantenlijst, die per excursiegebied wordt ingevoerd.

Waarom vind ik deze kampen zo geweldig? Het feit dat je met heel veel gelijkgestemde zielen je vakantie doorbrengt, het feit dat je iedere vakantie weer nieuwe dingen leert/ ofwel in de herhaling gaat (bergflora vergeet je toch ook weer snel), de vaak overweldigende natuur waar je twee weken in doorbrengt en vaak ook het verrassingselement: in Slovenië twee beertjes die voor onze auto de weg overstaken, in Kroatië in een stadje waar een optreden was van een folklore zanggroep naast ons koffietafeltje. Echt genieten.

Ik hoop echt dat meer leden zich aangesproken voelen om eens deel te nemen. En dat kan ook door in het voorjaar een Hemelvaart- of Pinksterkamp mee te doen om het eens te ervaren. Wellicht tot ziens in een kamp volgend jaar, er staan weer leuke plannings heb ik al gehoord.

Graubünden

Klein maar fijn

TEKST EN FOTO: INEKE ALLERS-SICHERER

Omdat ik weinig tot niets over de directe leefomgeving van de medeleden heb gezien in onze Grote Ratelaar, leek het me leuk om iedereen mijn tuinbelevissen te vertellen.

Sinds bijna zeven jaar woon ik in Maarn, na 23 jaar in Bunnik gewoond te hebben. De geestelijke en lichamelijke gezondheid van mijn, inmiddels overleden, echtgenoot, maakten het noodzakelijk om kleiner en gelijkvloers te gaan wonen.

Na een tuin van ruim 300 m² op de klei overgegaan op een tuintje van krap 25 m² op het zand. Maar toch... een tuintje. Buiten mijn tuintje hoort nog een stuk tot het grondbezit van het appartementencomplex, maar dat mocht ik niet bij mijn tuintje trekken. Ik mocht daar wel bloempotten neerzetten, dus heb ik meteen de grootste maten uitgezocht en daar heesters ingezet met onderbegroeiing. Bij de verhuizing heb ik een aantal mij dierbare planten meegenomen naar Maarn.

Om de situatie te beschrijven: vóór mijn tuintje loopt een voetpad met aan de overkant een stuk met struiken, daarna een greppel en daarachter de begraafplaats. Het tuintje zelf was overwoekerd met geranium endresii en die heb ik meteen verbannen naar een plek achter de duozit die onder de rozenboog staat. Ook heb ik een aantal pollen aan de overkant van het voetpad gezet, zodat daar ook wat bloeiends staat.

Toen had ik wel ruimte, maar de arme zandgrond zat vol met steenslag, er was totaal geen bodemleven. Dat werd dus veel spitten en bodemverbetering aanbrengen. Als ik nu in de grond spit om bijvoorbeeld nieuwe planten te poten of bloembollen, kom ik talloze regenwormen tegen.

Ja er waren planten die de overgang van klei naar zand niet konden waarden: zenegroen vond het hier niet fijn, evenals de damastbloem, het peperboompje en de tijm. Ook puntwederik, toch meestal een voortvarend plantje, vond het hier niet leuk. Daar komt nog bij, dat ik hier maar van 11.00 uur – 14.00 uur zon heb. Andere planten hebben zich prima aangepast, zoals de crocosmea en chelone en uiteraard de varens.

Omdat aan de buitenkant niets in de muur bevestigd mag worden, maar wel in de muren van het “in pandige” terras (onder het balkon van de bovenburen), heb ik daar een staalkabel laten monteren waar ik grote baskets aan heb gehangen met zomerbloeiers. Ook aan de rozenboog heb ik kleinere baskets gehangen. Verder een stapelbare plantenbak voor fuchsia's en ander zomerspul.

Natuurlijk moesten er ook wilde bloemen in, zoals wilde marjolein, donkere ooievaarsbek, gele monnikskap,

Tuintje van Ineke, zomer 2022

maarts viooltje en liguster. Alle planten en struiken heb ik geselecteerd op bij-, hommelm-, vlindervriendelijk, dan wel vogelvriendelijk, omdat ze besdragend zijn, zoals callicarpa, cotoneaster en drie soorten rozen met bottels.

Ik had de zuil voor een vogelwaterbak meegenomen, dat is een groot succes. Om wat beschutting te geven, wilde ik in het midden een waterplant, liefst bloeiend. Dat is tot nog toe na diverse soorten geprobeerd te hebben, mislukt. Eén soort deed het exorbitant goed, de beekpunge, die overwoekerde de hele waterbak en hing tot op de grond. Al het grind in de bak was doorgroeid met wortels. Ik denk dat een bescheiden moerasvaren het volgende experiment wordt, dus zonder bloemen.

Ook mijn omgeving geniet van mijn tuin: vaak krijg ik complimenten over al het bloeiends. De overbuurvrouw (eigenlijk naast mij), heeft haar tuin veranderd, want ze wil ook zoveel bloemen als ik. De bovenburen genieten van alle vogels, want dat zijn er toch aardig wat. 's Winters heb ik vijf soorten mezen: kool-, pimpel-, kuif-, staart-, zwarte mees en één keer de matkop. Daarnaast nog sijsjes, soms een goudhaantje en echtpaar goudvink. Verder dagelijks heggenmus, ekster, vlaamse gaai, grote bonte specht, boomklever, vink en alles broedt hier ook. Grote bonte specht had het laatst moeilijk met twee zeer opdringerige jonge spechten. De merels zijn hier, in tegenstelling tot landelijk, zeer royaal aanwezig, laatst acht tegelijk op het veld voor de voordeur.

Tot slot nog wat amfibieën: de bruine kikker klimt gewoon in mijn heg en ik had al tot tweemaal toe een pad in mijn slaapkamer. Wat ik heel opvallend vind, is, dat ik vrijwel nooit vleermuizen zie en helemaal geen huismussen (verderop in het dorp zijn ze volop). Uilen hoor ik wel, egels zijn er ook en veel reeën, maar dat is dan 500m. lopen van mijn adres.

Tot slot de eekhoorns die tot overgrote ergernis van mijn hondje vlak voor het raam onverstoord hazelnoten, walnoten en pinda's zitten te eten. Toen ik hier net woonde heb ik zes verschillende kunnen herkennen: dikke staart, dunne staart, wel of geen oorpluimpjes, licht bruin of juist heel donker. Zo lief als ze er uit zien zo intolerant blijken ze te zijn. Soms probeert er één achterlangs als tweede op de rozenboog te klimmen, maar als dat ontdekt wordt, is het gedonder op en om de rozenboog.

In de zomer zie ik alleen de pimpel- en koolmezen, met heel veel jongen die als groepje bij elkaar blijven en gezamenlijk badden, maar in de herfst komen de andere soorten er ook bij. Eergister (5 september) waren de staartmezen er alweer. Verder heb ik nog een lage waterschaal buiten mijn tuintje staan voor muisjes, egels e.d. en daar strooi ik ook egelvoer, want mijn tuintje is afgezet met gaas waar de egel niet door kan.

Zo kan een gepensioneerde het toch ook nog druk hebben. Ik hoop nu dat meer mensen hun tuinbelevissen aan de Grote Ratelaar willen toevertrouwen.

Naschrift redactie: Wie wil in navolging van Ineke vertellen over zijn/haar tuin of directe omgeving? De invulling staat natuurlijk vrij: wat korter, net zo uitgebreid, of...? Graag minimaal één foto. We zijn benieuwd!

Scharrelkids: speuren naar zaden en paddenstoelen

TEKST EN FOTO: MARTINE TRAGTER

Samen gaan we de natuur ontdekken: we zijn van start met het programma voor Scharrelkids voor het schooljaar 2022–2023. Zo'n 25 kinderen tussen de 8 en 12 jaar doen mee. Een deel van hen loopt al langer mee met Scharrelkids, maar er zijn ook veel nieuwe kinderen bij. Het is een enthousiaste, nieuwsgierige groep. De kinderen gaan eens per maand op zaterdag met ons op pad en we hebben inmiddels twee thema's gehad.

Vruchten en zaden

Op zaterdag 17 september zijn we aan de slag gegaan met het thema vruchten en zaden. De gidsen waren Inge de Roo, Joke van Ginkel en Martine Tragter. We gingen speuren naar slimme manieren waarop de natuur zorgt voor nieuwe bomen en planten. Blijven ze bijvoorbeeld aan de vacht van een dier haken? Waaien ze weg door de wind, of worden ze opgegeten door vogels? De kinderen verzamelen zaden die we vinden en we hebben een paar leuke spelvormen bedacht om te leren begrijpen welke zaden/vruchten en dieren bij elkaar horen. Bij de drinkpauze zorgt een briesje voor een zwerm van zaadvruchten van een lindeboom die boven ons hoofd naar beneden komen dwarrelen. De kinderen rennen er enthousiast doorheen: wauw!

Paddenstoelen

Op zaterdag 15 oktober is het thema paddenstoelen. De gidsen waren Lucy van de Vijver, Carola Beijlaerts van Blokland en Martine Tragter. Ook Guido van Brink gaat een keer mee als gids. We vertellen over de rol van paddenstoelen in de natuur aan de hand van de drie V's: vrienden, vuilnismannen en vijanden. We kijken naar de verschillende manieren waarop de paddenstoelen hun sporen verspreiden. De kinderen vinden het fantastisch om zelf te speuren naar paddenstoelen en vinden een

hoop verschillende soorten. Op een gegeven moment verdwijnt Guido in de bosjes om een duivelsei te laten zien. Als hij hem open snijdt staan de kinderen met grote ogen te kijken. Op het allerlaatst maken we een stop bij een groepje gekraagde aardsterren. Eentje is rijp genoeg en blaast een sporenwolkje uit als we er tegenaan tikken. Het lijkt wel een vulkaan.

Een duivelsei

Paardenbijters onderweg

TEKST EN FOTO'S: JAN KATSMAN

Tijdens het tellen van libellen in het veld of op een vaste route vraag ik me af en toe af of ik dat beestje misschien net ook al geteld heb en daarmee dus een dubbeltelling invoer. Nee, zeg ik dan tegen mezelf, dat is niet erg, want je hebt er waarschijnlijk meer gemist dan je er gezien hebt. Toch bevredigt dat niet helemaal, maar je kunt er ook niet veel aan veranderen. Bovendien is het zo dat je, als je een libel op de grens van twee trajecten waarneemt terwijl hij van het ene traject naar het andere vliegt, hem zelfs twee keer moet invoeren.

Deze herfst kwam ik er achter dat je niet bang hoeft te zijn dat je te veel exemplaren doorgeeft. In een opmerking op het forum van waarneming.nl kwam ik een artikel tegen van Niek Haak uit Middelburg over glazenmakers, met name de zuidelijke glazenmaker en de paardenbijter, waarin hij beschreef hoe je glazenmakers individueel kunt herkennen. Dat triggerde mij en vanaf dat moment heb ik alle paardenbijters die ik tegenkwam en die op een bruikbare manier gingen zitten op de foto gezet. Bruikbaar wil zeggen: zodanig dat de celstructuur in de vleugels goed te zien was en de cellen te tellen waren. Dat viel door lichtval en scheef zitten nog niet altijd mee, maar meestal lukte het goed.

Op foto 1 heb ik de vleugelvelden die ik voor de individuele herkenning gebruik heb voor de duidelijkheid ingekleurd. De getallen in de velden geven het gemiddeld aantal cellen per vleugelveld op basis van 117 gefotografeerde paardenbijters. Foto 2 toont een mannetje met de vleugeldetails ernaast.

Van 22 september tot 27 oktober heb ik in het Leersumse Veld 117 paardenbijters gefotografeerd. Ik haal er een paar opvallende gegevens uit.

Allereerst heb ik van alle gefotografeerde paardenbijters er maar drie ook nog op een andere dag teruggezien. Eén mannetje was op 6, 11 en 19 oktober aanwezig. Een ander mannetje op 11 en 18 oktober en weer een andere op 11 en 19 oktober. Je weet dan natuurlijk nog steeds niet of hij al die tijd aanwezig was of dat hij tussendoor is weggeweest. Verrassend vond ik dat ik van de 27 mannetjes die ik op 11 oktober op de foto zette er later maar twee terugzag. Nog verrassender was dat ik van de 15 individuen die ik op 18 oktober fotografeerde er niet één terugzag op 19 oktober, terwijl ik er toen 35 !! fotografeerde. Blijft natuurlijk de vraag wat er aan de hand is: waren ze er wel maar lieten ze zich op die tijd even niet zien of waren ze echt weg?

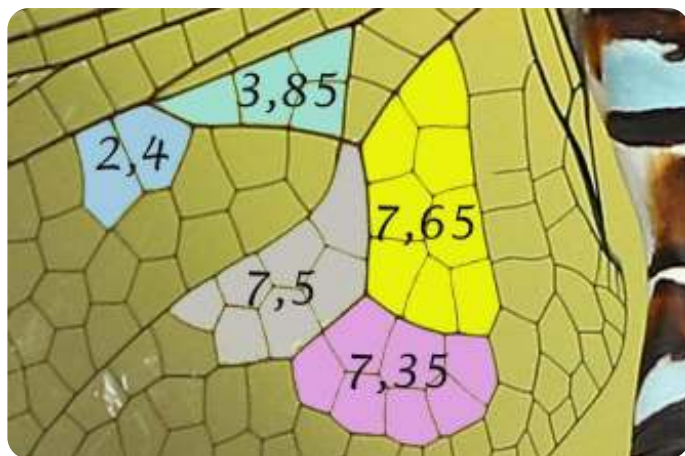

Foto 1

Foto 2

Voor alle waarnemingsdagen geldt dat ik er veel minder gezien meende te hebben: ik heb er bijvoorbeeld op 19 oktober acht ingevoerd op waarneming.nl voordat ik de foto's had geanalyseerd.

Na 19 oktober liepen de aantallen snel terug en zag ik er nog maar twee of drie per dag. Mijn laatste paardenbijter dit jaar was een eiafzettend vrouwtje op 1 november. Paardenbijters kun je vaak in groepen zien jagen. Ze zijn niet territoriaal. Niek Haak heeft van duizenden waarnemingen de foto's geanalyseerd en komt tot de conclusie dat paardenbijters niet lang op dezelfde plaats blijven. Ik liep steeds ongeveer twee tot drie uur op hetzelfde traject van ongeveer 200 meter heen en weer en zelfs dan fotografeerde ik in die korte tijd maar zelden hetzelfde beest twee of meer keer. De Engelse naam heeft hij natuurlijk niet voor niets gekregen: migrant hawk.

Vogels kijken en herkennen

Op woensdag 8 februari 2023 start de KNNV afd. Zeist, Heuvelrug en Kromme Rijn de vervolgcursus “Vogels kijken en herkennen” voor mensen die al een basiskennis van vogels kijken hebben en nog betere vogelaars willen worden. In deze meer interactieve cursus leert u veel vogels van Nederland op hun uiterlijke kenmerken, gedrag en geluiden (vogelzang en roepjes) herkennen.

We besteden vooral aandacht aan het goed observeren en determineren van de soorten. Waar moet je op letten? Wat zijn de soort-specifieke kenmerken? Ook het gedrag van vogels en hun relatie met de omgeving komen aan bod. U krijgt lesmateriaal met vele afbeeldingen van de besproken vogels in kleur.

De cursus bestaat uit 8 lesavonden op de woensdag en 8 excursies op de zondag:

Module	Lesdatum	Excursiedatum	Bestemming
Eenden en ganzen	8 februari	12 februari	Biesbosch
Roofvogels	8 maart	12 maart	Oostvaardersplassen
Vogels van stad en dorp	12 april	16 april	Beverweert
Bos- en heidevogels	3 mei	7 mei	Heidestein
Moeras- en weidevogels	7 juni	11 juni	Groene Jonker
Vogels van wad en slik	6 september	10 september	Texel of Zeeland
Trekvogels herkennen	4 oktober	8 oktober	Trekeerpunt Leusden
Vogels van kust en zee	1 november	5 november	Pier bij IJmuiden

De cursus wordt gegeven door een team van docenten en vogelaars en vindt plaats in het gebouw van het Walkartcentrum, kerkweg 19-23, 3701 Zeist van 20.00 tot 22.00 uur.

Aantal deelnemers: minimaal 10 en maximaal 25 personen.

Kosten voor de hele cursus (inclusief uitgebreide cursusmap in kleur en koffie/ thee etc.):

- Leden van de KNNV, IVN of deelnemers die gelijk lid worden van de KNNV (via de website): € 160,-
- Deelnemers die geen lid zijn of lid willen worden van de KNNV € 194,-

Informatie en opgave vóór 15 januari 2023 bij Lieke Versantvoort, het liefst via de email liekeversantvoort@gmail.com of via 030-6562463.

Na aanmelding ontvangt u bericht of u mee kunt doen.

De inschrijving wordt definitief als de kosten betaald zijn. De informatie hierover staat in het bericht dat u krijgt.

Bomen ABC – Meidoorn

TEKST: PIETER MEIJER

Wellicht denkt u wat doet de meidoorn in deze serie over bomen? Immers, de meidoorn is toch geen boom? De meidoorn kennen we vooral van lage, geschoren hagen, vaak als heg of afscheiding.

De Nieuwe Hollandse Waterlinie, in de 19e eeuw aangelegd, bestaat uit bijna 50 forten die begint op het eiland Pampus bij het Muider slot en doorloopt tot aan de Biesbosch. Op de meeste forten werd langs de fortgracht doornenhagen aangeplant en daarvoor werden meestal meidoorns gebruikt. Prikkel draad was nog niet uitgevonden, meidoorns hadden hetzelfde effect: een infanterieaanval zou worden vertraagd. Om een voorbeeld te geven: in 1880 zijn voor het Fort bij Vechten 8.000 meidoornstruiken besteld (naast 13.000 esdoorns, dit zijn Spaanse aken of veldesdoorns). Soms zijn op de forten de meidoornhagen goed onderhouden en geschoren maar soms –op moeilijk bereikbare plekken?– zijn de meidoorns in de loop der jaren uitgegroeid tot forse bomen.

Op veel plaatsen staan langs wegen nog steeds netjes geschoren heggen. Vaak zijn het lage heggen van meidoorn maar het kan ook van Spaanse aak zijn. Je moet wel van dichtbij kijken want op afstand lijken ze op elkaar. In de herfst wordt dat gemakkelijker: de Spaanse aak kleurt geel terwijl de meidoorn nauwelijks herfstkleur geeft.

Meidoorns staan niet alleen op forten en langs wegen, je ziet ze ook in het bos. In menig bos komt in de struikenlaag de meidoorn voor en ook daar ontwikkelen ze zich tot aardig grote bomen. Vooral in de herfst, als de bomen rode bessen dragen, valt op hoe groot ze kunnen worden. De meidoorn heeft een voorkeur voor vochtige en voedselrijke grond en onder meer in de uiterwaarden is hij in zijn element: in mei geven bloeiende struiken veel kleur aan zo'n gebied. In ons IVN-gebied vind je de meidoorn niet boven op de Heuvelrug maar in het lage en natte deel. In bossen van populieren, essen en iepen ontstaat vaak spontaan een struikenlaag van meidoorns.

Uitgegroeide meidoorn op Fort Vechten

Foto: Pieter Meijer

Grote meidoorn in bloei

Foto: Jan Katsman

Sinds de Middeleeuwen werden de erven en akkers omgeven door meidoornhagen om het vee erbuiten te houden. Hagedoorn is dan ook een volksnaam voor de meidoorn. Door de uitvinding van het prikkeldraad rond 1875 zijn deze hagen op grote schaal verdwenen. In Amerongen op de Hoge Eng, bij de Tabaksschuur, wordt een meidoornhaag in stand gehouden als voorbeeld van afrastering van akkerland, als alternatief van prikkeldraad. Soms worden de meidoornhagen kort gehouden maar soms groeien ze fors uit. Het eeuwenoude Maasheggenlandschap, in het noordoosten van Noord-Brabant, is uniek in West-Europa. Nergens anders komt er zo'n omvangrijk aaneengesloten heggegebied voor.

Het hout van de meidoorn is zeer hard. Bijzonder om te vermelden: vroeger werden de schavotblokken waarop mensen werden onthoofd van meidoornhout gemaakt, gelukkig is dat verleden tijd. In de houthandel is meidoornhout niet te koop: er is te weinig van. Er worden handvatten van kleine gereedschappen van gemaakt.

Meidoorns spelen een rol bij een ziekte. Bacterievuur, ook wel perenvuur genoemd, is een plantenziekte. Kenmerken zijn het bruinzwart verkleuren, verdrogen en verschrompelen van bloesems, bladeren en twijgen. De besmettelijke ziekte is een gevaar voor de fruitteelt. Vooral peren en meidoorns zijn vatbaar voor bacterievuur. In de tachtiger jaren van de twintigste eeuw is er een campagne geweest voor het verwijderen van besmette meidoorns. Hierdoor zijn veel meidoornhagen verdwenen. Tegenwoordig is de meidoorn gerehabiliteerd.

Een oude volkswijsheid is dat als een meidoorn in de herfst veel vruchten draagt, dit een aankondiging is van een strenge winter. Deze herfst droegen de meidoorns opvallend veel bessen, dus wie weet wat voor winter ons te wachten staat!

Landelijke Natuurwerkdag

TEKST EN FOTO: SIMONE LAANBROEK 5 NOVEMBER 2022

Voor de vijfde maal werd de Landelijke Natuurwerkdag op het heideveldje in het Ridderoordsebos gehouden. Het was alweer drie jaar geleden dat we daar bezig zijn geweest en er waren weer aardig wat dennetjes en andere loofboompjes in en rond het heideveld te zien. Nadat de locatie was aangemaakt op de website kwamen de aanmeldingen vlot binnen: een aantal leden van de KNNV natuurwerkgroep, maar ook mensen die in het verleden vaker mee hadden meegedaan of nu voor de eerste keer deelnamen. Net als vorig jaar was de locatie aangemeld bij MeerBomenNu, zodat de getrokken of uitgespitte boompjes verzameld konden worden en elders opnieuw geplant.

Na een introductiepraatje ging iedereen enthousiast aan de slag. Voor elke deelnemer was er wel iets te doen wat bij hem of haar paste. Al voor de koffiepauze lag er een flinke stapel boompjes aan de rand van het veld. Tijdens de lunch kwam Rob Veenbrink, de boswachter van het Utrechts Landschap, langs. Hij was zeer tevreden over het toen al bereikte resultaat en dat halverwege de werkdag. Rob vertelde nog een verhaal over de achtergrond en plannen met het gebied.

Ook in de middag is er veel gedaan, al moesten enkele deelnemers eerder stoppen vanwege andere bezigheden. In totaal zijn er acht grote zakken, twee wat kleinere zakken en een paar bundels met boompjes verzameld. Bij de telling bleken 505 boompjes te zijn geoogst, deze zijn intussen al geplant in het bos bij paleis Soestdijk. Daar waren door de letterzetter, een schorskever die verzwakte bomen aantast, open stukken ontstaan. Alles bij elkaar een mooie dag met mooi en leuk resultaat. In de komende maanden gaat de natuurwerkgroep de klus afmaken.

Vogelexcursie Noordpier

TEKST: HANS VAN SCHAİK

8 NOVEMBER 2022

Op dinsdagochtend 8 november zijn we met een kleine groep van tien personen vertrokken naar de Noordpier van IJmuiden. Aanvankelijk was de bedoeling naar de Zuidpier af te reizen, maar door de sterke wind was die gesloten.

Het weer was verder prima, niet koud alleen een zeer harde wind. Aangekomen troffen we direct een steenloper die foerageerde vlak voor onze voeten. Al gauw bleek dat de steenlopertjes in groten getale aanwezig waren.

Steenloper

Foto: Nicolien Drost

Tegen de sterke wind inlopend trokken we langzaam naar het einde van de pier alwaar een mooie vuurtoren staat. Onderweg kwamen we veel oeverpiepers tegen en ook paarze strandlopers, drieteenstrandlopers, scholeksters en duidelijk zichtbaar een zeekoet. Tot ieders verrassing zagen we plots een ijsvogeltje, die heen en weer vloog van het ene betonblok naar het andere.

Het was jammer dat we niet erg veel verscheidenheid aan vogels gezien hebben maar toch was het een geslaagde ochtend.

Zeekoet

Foto: Nicolien Drost

Vogelexcursie Oostvaarders- plassen

TEKST EN FOTO'S: NICOLIEN DROST

20 NOVEMBER 2022

Met twee auto's en vijf personen vertrekken we om 8.00 uur vanaf Hoenderdaal. Het is ijsig koud en dik berijpt. De thermometer wijst -7 graden Celsius aan.

Onderweg naar Almere zien we een mooie zonsopgang. Bij de parkeerplaats bij de Oostvaarders zien we nog vier deelnemers. We lopen naar het bezoekerscentrum. Het ziet er prachtig uit met al die rijp.

De plas achter het bezoekerscentrum is grotendeels bevroren, maar in een paar wakken zitten heel veel eenden. Vooral wintertalingen en smienten, maar ook wilde eenden, krakeenden en slobbeenden.

Het bezoekerscentrum is nog niet open, dus we lopen eerst naar de uitkijkheuvel. Onderweg zien we twee vossen, twee buizerds en een blauwe kiekendief.

De plas bij de uitkijkheuvel is geheel bevroren. Dus geen eenden. Wel staan er drie grote zilverreigers op het ijs. We horen vlakbij een waterral, maar hij laat zich niet zien.

Nu terug naar het bezoekerscentrum. We hebben het koud en nemen dus warme koffie met appelgebak. Door de ramen zien we nog een nonnetje en een mandarijneendje. Na boven uitgekeken te hebben gaan we met de auto naar de Oostvaardersdijk. Daar zien we vijf wilde zwanen voorbijvliegen.

Bij de eerste parkeerplaats zien we weer een blauwe kiekendief. En bij de tweede komt een zeearend voorbijgevlogen! Op het IJsselmeer zitten smienten en pijlstaarten.

We gaan verder over de Knardijk en lopen naar hut de Kluut. In de verte zitten zo'n 200 bergeenden op het ijs.

Als laatste gaan we naar de grote Praambult. Het is intussen bewolkt. In de verte zit een zeearend in een boom. Hij vliegt even een demonstratierondje.

Het is nu 13.00 uur en nog steeds ijsig koud en we besluiten naar huis te gaan. Als we net vertrokken zijn begint het te regenen. Een korte excursie maar we hebben veel gezien.

Bergeenden op bevroren plas

Winterwandeling

Op zaterdag 17 december is er voor leden en donateurs van IVN en KNNV weer een seizoenswandeling (9.30 - 11.30u). Anne-Karien Kortebout neemt ons mee naar haar 'adoptiegebied' tijdens de laatste NGO: de Zanderij in Maarn. In elk jaargetijde is de Zanderij een fraaie plek voor een wandeling. Deze winterwandeling start is op de parkeerplaats vlakbij de afrit Maarn van de A12. Opgave uiterlijk 14 december via kerverh@gmail.com

Nieuwjaars- wandeling

Zaterdagochtend 21 januari is een nieuwjaars-winterwandeling bij Bartimeus en Hydepark. Alle IVN-leden zijn van harte welkom! 9.30 - 12.00u, zowel voor als na de wandeling is er tijd voor koffie/thee.

Aanmelden -uiterlijk 18 jan bij Harry: kerverh@gmail.com

Diersporen

TEKST EN FOTO: JOKE VAN GINKEL

Op zaterdag 28 januari is er weer een excursie diersporen. Deze keer gaan we op pad in Laag Moersbergen. Op de flank van de Utrechtse Heuvelrug ligt dit gevarieerde gebied met droge en natte delen. Een afwisseling van weide, akkers en bos. Misschien vinden we wel reespooren of de pootafdruk van een vos.. En er zijn ook oude holle bomen, wie zou daar kunnen wonen?

Lijkt het je leuk om mee te speuren, ga dan mee op zaterdag 28 januari. We starten aan de Leuwerburgerlaan in Doorn (Palmstad). Meld je op tijd aan, er is plaats voor max 12 deelnemers. Ook leuk voor kinderen (vanaf 8 jaar).

Voorwandelen: zondag 22 januari, 9:00 tot 11:00u

Publieksexcursie: zaterdag 28 januari, 8:30 - 10:30u

Aanmelden verplicht: jvginkel@kabelfoon.nl

Mossenexcursie Sprengen in Noordhout Driebergse bos

Gerimpeld platmos

TEKST EN FOTO: SUSAN BOL

Op de Utrechtse Heuvelrug was landgoed Noordhout één van de weinige plekken die in de 18e eeuw al bebost was. De omgeving bevatte meer heidevelden. Noordhout ligt tussen Austerlitz en Maarn en is 172 ha groot. Het bos bestaat uit inheemse boomsoorten zoals eik, berk, beuk en grove den. Hier zijn historische akkers die ecologisch beheerd worden. Tegenwoordig is een deel van Noordhout bosreservaat en er vindt daar geen beheer plaats.

In zo'n oud bos met inheemse bomen groeien ook mossen. Mossen zijn hele kleine groene planten die prachtige groene tapijten kunnen vormen en ze geven het bos in de winter een warme en rustige sfeer. Mossen gedijen in de winter het beste omdat zij de hoge luchtvochtigheid nodig hebben. Ze hebben geen wortels, alleen hechtdraadjes (rizoïden) en moeten dus vocht opnemen direct via de stengels en de bladen. De bladen zijn maar 1 cellaag dik. Bij droogte, bijvoorbeeld in de zomer, kunnen mossen er verschrompeld uitzien maar als het even regent zien ze er snel weer mooi groen uit. In Nederland zijn 600 soorten mos beschreven en wij vinden het leuk om er daar een aantal van te laten zien, zoals klauwtjesmos, gaffeltandmos en misschien ook wel neptunusmos. Omdat mossen erg klein zijn heb je een loepje nodig om ze te kunnen bewonderen, wij zorgen voor extra loepjes. Wil je ook eens naar die mooie kleine plantjes kijken, ga dan met ons mee. Ik weet zeker dat ieder de kijkt er van zal genieten!

Voorwandelen: zaterdag 18 februari, 10.00u

Publieksexcursie: zondag 26 februari, 14.00 – 16.00u

Start: P-plaats van landgoed Bornia ligt aan de Traay ter hoogte van nummer 286, 3971 GX in Driebergen. Vanuit Driebergen volg je de Traay het dorp uit en gaat dan via het viaduct onder de A12 door. Na een kleine kilometer ligt de parkeerplaats aan de linkerkant van de weg.

Inlichtingen en aanmelden: Susan Bol, 06 81 024 035, susan_niem@hotmail.com

TEKST EN FOTO: MARCEL HOLTEL

Ga met IVN-gidsen mee met deze natuur-/cultuurwandeling in het Driebergse. Het gebied waar de wandeling wordt gehouden behoorde in het begin van de 19e eeuw bij het Park van Sparrendaal. Deze buitenplaats was in het bezit van Petrus Jodocus van Oosthuysse, een zakenman uit Vlaanderen en grondlegger van het voormalige dorp Rijsenburg. In dit bos zijn nog sporen van deze buitenplaats te vinden in de vorm van sprengen, een Zwitserse brug en zelfs de restanten van een openluchttheater. De sprengen (gegraven beken) en de bijbehorende sprengkoppen werden gebruikt om de vijvers op een landgoed van stromend water te voorzien.

De Grote en Kleine Kom horen bij het Kraaybeekstelsysteem en lopen door de Heidetuin naar Kraaybeek en Sparrendaal. De Koekepan, zo genoemd om zijn vorm, en de Acaciavijver horen bij het sprengensysteem De Zwoer, waar het zwembad naar genoemd is. Door de verdroging van de Heuvelrug werken deze sprengen niet meer, maar ze zijn wel duidelijk in het landschap aanwezig en hebben ook hun invloed op de flora en fauna met de aanwezigheid van mossen, varens en waterplanten. De poeltjes bieden onderdak aan diverse soorten libellen en amfibieën, zoals de poelkikker. Ook de ijsvogel is er vaak te zien.

Grote Kom

Kortom, tijdens onze wandeling, met een lengte van ongeveer 3 kilometer over bospaden, komen we door een gebied met een bijzonder verleden waarvan nog sporen duidelijk waarneembaar zijn.

Voorwandelen: zaterdag 11 maart, 14:00u

Publieksexcursie: zondag 19 maart, 14.00u

Start: Groene entree Arnhemsebovenweg, 3971MD Driebergen

Inlichtingen en aanmelden:

Marcel Holtel, m.holtel@planet.nl

Vier witte stuifzwammen

TEKST EN FOTO'S: BERT TOLSMA

Er is een aantal stuifzwammen dat elke in natuur geïnteresseerde wel eens heeft gezien. Het meest opvallende kenmerk is, inderdaad, dat ze stuiven. Geen stuifmeel maar sporen, massaal. Maar dan moeten ze wel aangeraakt worden en dat kan zijn: een regendruppel, een vallend blad of een lopend dier of mens, enz. Verwar ze niet met bovisten, want die zijn steelloos, terwijl stuifzwammen, hoewel soms nauwelijks zichtbaar, wel een steel(tje) hebben. De meest algemene zijn toch wel de parelstuifzwam (*Lycoperdon perlatum*) en de peervormige stuifzwam (*Lycoperdon pyriforme*).

Peervormige stuifzwam

Terwijl de andere stuifzwammen op de grond groeien groeit de peervormige op hout en dat vaak in dichte bundels. Als beide foto's geplaatst worden is ook duidelijk te zien dat de bekleding van de hoed verschillend is bij beide soorten; bij de parelstuifzwam zie je stekels verspreid staan over het hoedoppervlak en daartussen kleine, korrelige schubjes; de hoed van de peervormige is

Parelstuifzwam

meer bezet met korreltjes van ongeveer gelijke grootte. Bij rijping komt er een scheurtje bovenin de hoed en daaruit komen bij aanraking de sporen; je kunt ze als wolkjes zien ontsnappen. Al die miljarden sporen gaan de lucht in en wellicht landt er een, soms meerdere, op de juiste plek om te ontkiemen.

Naast deze twee wil ik ook nog de plooivoetstuifzwam (*Lycoperdon excipuliformis*) noemen, omdat bij deze soort de steel vaak duidelijk te zien is en in de lengte een plooi heeft, waaraan hij zijn naam dankt. Redelijk algemeen en meestal forse exemplaren en zeker niet in die grote bundels zoals de andere twee.

Maar deze inleiding is vooral bedoeld om een andere stuifzwam te introduceren, namelijk de vlokke stuifzwam (*Lycoperdon mammaeforme*), die uiterst zeldzaam is in Nederland en in de Verspreidingsatlas maar in twee atlasblokken voorkomt, namelijk in Mariënwaard in de Betuwe (gevonden in 2013) en in de berm van een laan in de gemeente Zeist in 2011; de eerste vondst in Nederland toen. Jaren achtereen niet gezien maar bij mijn bezoek op 31 oktober j.l. stond er na 11 jaar een prachtig exemplaar in dit beschermde reservaat. Indrukwekkend mooi, toch? De soort kan tot vijf cm groot worden en is bedekt met vlokjes die bij aanraking gemakkelijk loslaten, waarna hij kaal wordt, dus zonder dat er een netvormig patroon achterblijft; dat laatste gebeurt met de parelstuifzwam wel en dat is dan ook een van de verschillen. Ook het mooie roze dat tussen de vlokken schemert maakt er een unieke soort van. Hij groeit bij voorkeur op voedselrijke rivierklei of kalkhoudende bodem en is een saprofiet (opruimer). De naamgever heeft er, gezien de wetenschappelijke naam "mammaeforme" klaarblijkelijk de vorm van een vrouwenborst in gezien, maar wat mij betreft is daar wel heel veel verbeelding voor nodig. In ieder geval is de foto voor mij een herinnering aan een buitengewoon interessant mycologisch moment, een monument dus.

Vlokke stuifzwam

Eten op Valkenheide

TEKST EN FOTO'S: FOLKERT NIJBOER

Op 16 oktober kon er onder begeleiding van Hermien, Folkert en Freddie gegeten worden uit de natuur. Al was de groep niet zo groot, 3 kinderen en 3 volwassenen, was het weer een geslaagde activiteit op Valkenheide.

We startten met het plukken van rozenbottels voor de saus omdat deze al even gekookt moest worden. Vervolgens gingen we op zoek naar paddenstoelen aan de overkant van de N226 richting kasteel Maarsbergen. Eerst leek het er niet op dat we wat eetbaars zouden vinden, maar plots zagen we de eerste kastanjeboleten en ook het eekhoorntjesbrood. We hebben er een aantal geoogst, natuurlijk met beleid zodat er voldoende bleven staan. De heksen- of duivelsboleet hebben we wijselijk laten staan.

Daarna was het tijd voor de kruiden, ruim voorradig aanwezig op en in de buurt van permacultuurtuin op Valkenheide. Zo vonden we schapen- en veldzuring, spaanse spinazie, wat aardappelen, brandnetel, meldeblad en zaden. Voor de versiering plukten we bloemen die nog volop bloeiden: madeliefjes, witte- en rode klavers en witte dovennetel. Na het verzamelen zijn we in het Honk aan het voorbereiden en koken geslagen. Aan de tafel versierd met herfstbladeren hebben we genoten van de soep, tapas hapjes en tot slotte het overheerlijk toetje. Tot volgend jaar!

Terugblik op cursus 'vogels in herfst en winter'

TEKST: JUDITH PIJNACKER

Met vier nieuwe natuurgidsen (Henrik Welp, Tim van Mourik, Paul Veldhoen en ik) hebben we een theorieavond en excursie georganiseerd over vogels in herfst en winter. Op de theorieavond kwam de vogeltrek aan bod, welke vogelsoorten je in deze periode in onze regio kan tegenkomen en de kenmerken waaraan je ze goed kunt herkennen. Met deze kennis op zak gingen de deelnemers oefenen tijdens de excursie in de Amerongse Bovenpolder, met een uitstapje naar de telpost in Elst.

Foto: Henrik Welp

De cursus zat al snel vol met 25 deelnemers en de opkomst was groot. Sommige deelnemers hadden al aardig wat vogelkennis in huis, voor anderen was bijna alles nieuw. Om 9 uur 's morgens stond iedereen klaar met een verrekijker en laarzen of waterdichte schoeisel. Het weer was prachtig en ook de vogels lieten zich al snel zien. Vanaf de uitkijktoren konden we een zilverreiger, ijsvogel en dodaars zien. In de uiterwaarden zagen we veel koperwieken en kramsvogels die zich te goed deden aan de bessen van de meidoorns. Ook de buizerd, watersnip, torenvalk en putters kwamen voorbij.

Bij het kasteel hadden we het geluk een grote zaagbek tussen de wilde eenden en krakeenden te spotten. Aan het einde stond de teller op ruim 50 soorten. Iedereen ging met een voldaan gevoel naar huis. Er werd aan het einde geïnformeerd of we de cursus in het voorjaar weer gaan organiseren, maar dan voor vogels in de lente. Dus wellicht komt er een vervolg.

Resultaten trektellen 2022

TEKST: NICOLIEN DROST EN EMILE SANDERS

1. Inleiding

In 2022 heeft de KNNV Zeist, Heuvelrug en Kromme Rijn op 10 zaterdagochtenden (10 september – 12 november) trekvogels geteld op de Treekerpunt. In totaal zijn er 7450 vogels geteld en dat is een vrij lage score over de afgelopen 11 jaar (zie figuur 1) wat deels verklaard wordt door regenachtige zaterdagen. Daarnaast hebben wij de topdag van koperwieken gemist (zie figuur 2); deze viel namelijk op maandag (10 oktober). Ter verduidelijking: op die bewuste maandag werden op Noordhout 10.000 koperwieken geteld, op Heidestein 20.000 en op Hazewater 60.000. Kramsvogels werden dit jaar nauwelijks geteld.

Totalen per jaar vanaf 2012:

	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022
Teldagen		9	16	11	8	9	10	9	11	10	10
aantal ex.	6.029	15.193	15.782	6.801	5.995	8.193	10.425	4.449	15.527	15.009	7.450

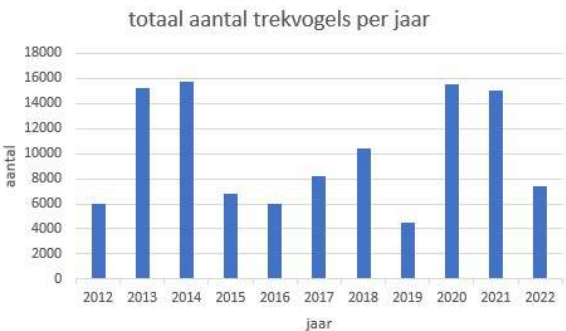

Fig. 1 Totaal aantal getelde trekvogels per jaar, telpost Treekerpunt

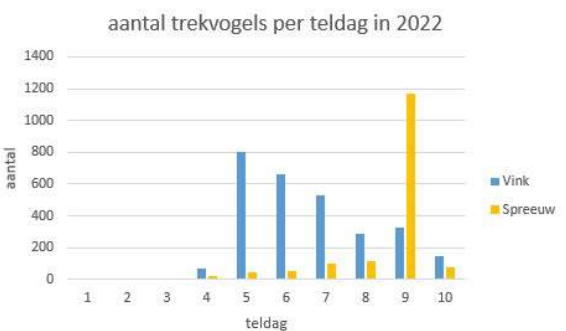

Fig. 3 Aantal getelde vinken en spreeuwen per teldag op de Treekerpunt

2. Talrijkste soorten

In 2022 werden alleen van de vink en de spreeuw meer dan duizend exemplaren geteld:

2022	sept.			okt.					nov.		Totaal
Soort/dag	10	17	24	1	8	15	22	29	5	12	
Vink	7	5	2	65	806	665	526	287	325	143	2833
Spreeuw				21	48	53	103	119	1169	78	1591

Van de vinken trok 83% in oktober door (zie figuur 3), terwijl de spreeuwen pas begonnen in oktober gevolgd door een massale trek begin november (78% van het totaal).

Wat vliegt daar?

Foto: Nicolien Drost

Niet alleen vogels in de lucht

Foto: Nicolien Drost

3. Algemene soorten

Van 6 soorten hebben we in 2022 meer dan 100 exemplaren geteld. Van elke soort is het aantal per dag aangegeven en het totale aantal in 2022.

2022	sept.			okt.			nov.			Totaal	
Soort/dag	10	17	24	1	8	15	22	29	5	12	
Grauwe gans		30		17	110	28	50	53	106	135	529
Houtduif	1		1		2	2	17	154	35	19	232
Koperwiek					24	284	130	21	12	31	512
Zanglijster	1			49	52	16	46	3	1		168
Graspieper	1			5	4	310	21	4	2	7	354
Sijs		13	1	9	27	69	113	68	23	14	337

Emile Sanders bezig met trektellen Foto: Han van der Kolk

4. Minder algemene soorten

Huiszwaluwen hebben we dit jaar niet gezien, maar boerenzwaluwen (55) kwamen langs tot in oktober. Wij zagen dit jaar minder kolganzen (71) dan in eerdere jaren; in 2020 waren het er bijna 700. Daarnaast kwamen er 72 rietganzen langs. Er werden maar 36 Aalscholvers geteld, terwijl in 2021 dit er nog 137 waren. Wat voor een telpost in een bos/heide gebied leuk was om te zien, waren een blauwe reiger en 3 grote zilvereigers.

Wij tellen gewoonlijk tot 12.00 uur en meestal komt daarna pas de roofvogeltrek op gang gezien de gewenste thermiek voor deze vogels. Desondanks telden wij 12

sperwers en een havik. Haviken trekken meestal niet, maar één leek toch aardig door te vliegen. Han telde een grauwe kiekendief (op 10 september) en Nicolien ontdekte een bladkoning (op 1 oktober).

Een aantal soorten willen wij niet onbenoemd laten zoals: koolmezen (69), pimpelmezen (76), boom- respectievelijk veldleeuweriken (14 en 61), kwikstaarten (witte 14, grote gele 3 en gele 1). Vermeldenswaard zijn verder de grote lijsters (60) en merels (5) en beflijster (één op 15 oktober). De influx van goudhaantjes is aan onze telpost goeddeels voorbijgegaan, want wij telden er maar 15, terwijl ook kruisbekken (10) weinig werden gezien.

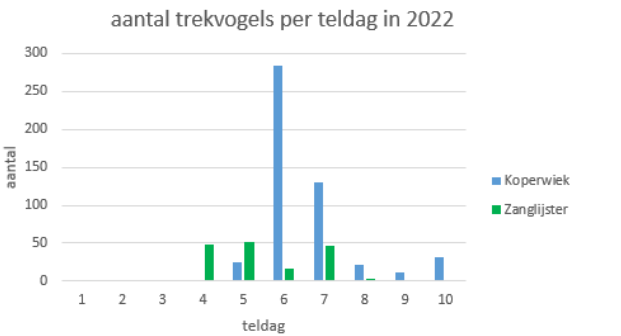

Fig. 2 Aantal getelde koperwieken en zanglijsters per teldag, Treekerpunt

5. Soorten ter plaatse

Op 5 november was de klapekster weer aanwezig. De boomleeuwerik vloog weer zingend zijn rondjes en verder zagen en hoorden wij kruisbekken, roodborsttapuiten, zwarte specht, groene specht, kleine bonte specht en torenvalk.

6. Dankwoord

Wij bedanken vooral Han, Hans, Peter, Geert, Ton, Yvonne, Hanneke, Marijke Vos en Marijke van Noort voor hun bijdragen en aanwezigheid. Volgend najaar gaan wij weer kijken wat de trek ons dan te bieden heeft.

Kraanvogels op trek

TEKST EN FOTO'S: ERIK GRUYS

Sinds 2012 maken we elk jaar een excursie naar de kraanvogels. Het gaat om kraanvogels op herfsttrek die een periode van diverse weken blijven hangen in midden Noordwest-Duitsland.

Afkomstig uit de Scandinavische landen, Finland en Rusland, waar ze 's zomers verblijven, gaan ze in de herfst uiteindelijk naar het zuiden, Spanje, Noord-Afrika.

Elk jaar

Waarom elk jaar? Omdat het een kort maar zeer plezierig uitje kan zijn om een combinatie van een aantal redenen:

1. De vogels zijn groot, ze vocaliseren luidruchtig en zijn soms met zeer grote aantallen van tienduizenden aanwezig. Sowieso maken kraanvogels een mens blij, maar bij grote aantallen is het ook een overweldigend spektakel.
2. Het mistige herfstlandschap kent een grote mate van schoonheid, waardoor men zeker als er ook kraanvogels zijn, of een hert voorbij rent, bijzonder getroffen kan worden.
3. Duitse hotels zijn meestal van redelijke kwaliteit, het eten is er betaalbaar en men is er echt even uit.

Er is wel een 'maar' en dat is dat Duitsers veel harder rijden dan wij gewend zijn. Langs wegen waar men 80 en tot 70 km mag rijden, gaat men veel sneller. Ziet men daar vlak langs de weg mooie kraanvogels, dan kan men absoluut niet stoppen. Men moet een klein landweggetje inrijden en hopen ze daar nogmaals te ontmoeten. Maar de vogels weten dat en blijven dan op afstand. Het is dan ook meestal lastig goede foto's te maken en zeker van dichtbij.

Veld vol kraanvogels (Erik telde er wel 1000)

Waar

Het gebied wordt door de meeste vogelaars herkend onder de naam Diepholz, maar we gaan meestal iets zuidelijker dan dat dorpje. Het is gemakkelijk te bereiken via de autoweg naar Bremen en dan circa 25 km na Osnabrück rechtsaf richting Damme en vervolgens langs de Dümmer See naar het achterland van de Dammer Berge. Er zijn daar moerassen waar de vogels 's nachts met de poten in het water kunnen slapen en grote ontgonnen gebieden waar maïs gekweekt is, waar de vogels overdag op de stoppels daarvan kunnen fourageren.

Meestal ziet men niet alleen kraanvogels, maar ook ganzen en grote zilverreigers of een koppeltje reeën. Er is in het gebied een netwerk van landweggetjes, waar men tientallen kilometers kan rondrijden zonder een idee te hebben waar men is en waar men heen gaat. Het enige lastige element kan een groot landbouwvoertuig zijn of een andere vogelaar.

Kraanvogels op stoppelveld

Individuele verschillen

De kraanvogels zien er als massa allemaal hetzelfde uit, maar al ras blijkt daar variatie in te zitten. Binnen de grote groepen vogels en daarbuiten komen familiegroepjes voor: twee oudervogels met de jongen van dat jaar. Vader en moeder verschillen vooral in grootte, de jongen zijn meer egaal grijsbruin van kleur. Gaat men nader kijken dan zijn er detail-verschillen. Vooral de kopaftekening van de volwassen kraanvogel met zwart-wit en rood, kent diversiteit. En het meest opvallende is dan de variatie in oogkleur. Deze kan bruin zijn in verschillende tinten, tot licht geel. Soms is de iris wit en een enkele maal rood. Meestal ligt het oog binnen de zwarte aftekening van de kop, maar het kan een enkele maal opgenomen zijn in het witte veld. Dan is zeker ook het stuk huid dat het oog omgeeft minimaal aan de caudale zijde wit van kleur. Bekijkt men kraanvogelfoto's op internet (zoek op common crane) dan blijkt een blekere oogkleur zeker niet zeldzaam te zijn.

Foto van drie kraanvogels. Het kopwit van de achterste vogel is iets meer uitgesproken en het bij behorende oog, dat bleek van kleur is, is in het wit opgenomen (inzet). Normaliter is het oog meestal van een donkere rand voorzien waardoor het bij een donkere kleur ervan niet opvalt.

Drie kraanvogels

Uitsnede uit foto hierboven. Het kopwit van deze vogel is iets meer uitgesproken en het bij behorende oog, dat bleek van kleur is, is in het wit opgenomen

Discussie

Een probleem van de internetfoto's van kraanvogelogen is dat het gaat om scherpe foto's die van dichtbij zijn opgenomen, veelal van exemplaren in gevangenschap. En daar zit net het probleem, omdat dan niet zeker is of het gaat om zuivere exemplaren van onze Grus grus. Op basis van de grijsstinten van het kopzwart, zou het dikwijls kunnen gaan om kruisingen.

Bijvoorbeeld op de foto van (voor een herintroductieprogramma gebruikte) vogels in Schotland zijn te lichtgrijze nekken te zien, waardoor ze waarschijnlijk helaas niet zuiver zijn.

Überhaupt vliegen onze eigen Grus grus vrij over de aardbol en mogen kruisen waar ze willen. Een zekere mate van variatie zal er daarom altijd al inzitten.

Hoe dan ook, voorlopig blijven we genieten van de vogels, hun geluiden en grote aantallen. Behalve door vogels tijdens hun trekperiode in Duitsland te observeren, kunnen we kraanvogels tegenwoordig ook in het broedseizoen op enkele plaatsen in Nederland tegenkomen, zoals in het Fochtelooverveena en nabij Wierden. De mogelijkheden om deze majestueuze vogels te kunnen bestuderen zijn hierdoor aardig toegenomen.

Kamperen met natuur-liefhebbers

Ook al weer zin in de vakantie? Gezellig de natuur in, drie dagen tot twee weken naar de mooiste gebieden met andere KNNV'ers.

Ook komend jaar heeft de KNNV 15 kampeervakanties in lente, zomer en herfst georganiseerd. In prachtige natuurgebieden waar je eindeloos veel kan zien, horen en bewonderen. Vanaf een eenvoudige camping zijn er dagelijks een of meer excursies waaraan je mag deelnemen. Een paar uur of een hele dag, een korte wandeling of een berg op. Fietsen of varen. Maar ook zwemmen of een oud stadje bezoeken. De keuze hangt af van je eigen belangstelling. De deelnemers maken samen het kamp.

Tijdens de zomermaanden en met Pinksteren en Hemelvaart doen vaak gezinnen met kinderen mee. Het is voor de (klein)kinderen een leuke manier om met de natuur in aanraking te komen.

Er zijn altijd wel mensen bij die veel planten, vogels, vlinders of andere dieren kennen en die dingen aanwijzen en erover vertellen. Je kan je erin verdiepen of gewoon ervan genieten. 's Avonds wisselen de deelnemers hun ervaringen uit en worden de plannen gemaakt voor de volgende dag.

De deelnemers zorgen zelf voor hun vervoer, hun onderkomen en hun eten.

De voorbereiding wordt gedaan door vrijwilligers van de KNNV en door sommige kampdeelnemers. Meer informatie kun je vinden op <https://kampeervakanties.knnv.nl/agenda>

Kijk er eens naar: ook met een caravan ben je van harte welkom!

Foto: KNNV Kampeercommissie

IVN Noord-Midden Achterhoek: Paddenstoelen op de Velhorst

TEKST EN FOTO'S: LODEWIJK CRIJNS

Het is een zonnige zondagmiddag deze negende oktober 2022, als wij ons om twee uur 's middags verzamelen bij de ingang van landgoed de Velhorst aan de Lage Lochemseweg bij Almen. De groene IVN vlag geeft duidelijk de plek van samenkomst aan. Vanmiddag zullen drie IVN gidsen, Ali, Gerda en Rebecca ons meenemen op een tocht van vier kilometer door het bos van de Velhorst. Het terrein van de Velhorst is onderdeel van een 1200 hectare groot gebied van Natuurmonumenten. Naast Velhorst vallen hier ook de Kiefkamp, het Enzerink en Hackfort onder.

Er zijn 33 geïnteresseerden en we worden, na een inleiding door Gerda, in drie groepjes gedeeld. Mijn vrouw en ik sluiten ons aan bij het groepje van Ali Allman die ons, gewapend met een spiegeltje met verlichting erin, opwacht. We zijn met zijn tien, waaronder twee kinderen. Ali heeft enkele boekjes bij zich die wij mogen inzien. Ik kies het handige boekje "Welke paddenstoel is dat?" van Fontaine uitgevers, wat ik zelf later ook aanschaf. Ook krijgt ieder van ons een zoekkaart waarop de meest voorkomende paddenstoelen, die we vanmiddag gaan zien, staan afgebeeld. Voor wie wil is er ook een spiegeltje beschikbaar om de buisjes van de lamellen te onderscheiden.

Het heeft de dagen ervoor een aantal keren flink geregend, ideaal om in deze herfst de paddenstoelen uit de grond te doen schieten. Ali vertelt dat paddenstoelen in oude bossen staan, niet in nieuwe. Vandaar dat we hier in dit oude bos zijn met veel verschillende loofboomsoorten zoals de eik, berk, beuk en els maar ook naaldbomen zoals grove den en douglas-spar. Alras blijken er in ons groepje enkele paddenstoelkenners te zitten, die vrijwel elke paddenstoel herkennen. En veel zijn het er. Was ik eerst van plan ze hier allemaal op te noemen, een onmogelijke opgave. Aan het eind blijken we 57 verschillende soorten gezien te hebben!

Toch zal ik er enkele veel voorkomende uit noemen. Meest bekend de zwammen bij de bomen: de berkenzwam, de beukenzwam, eikenzwam, tondelzwam. Uiteraard het zwavelkopje in vele variaties, de russula's in diverse kleuren, onder meer wit en paars, en mycena's. Opvallend het oranje koraalzwam en de geweizwam, inderdaad de vorm van een hertengewei. Er is veel kastanjeboleet aanwezig, met het daarop iets lijkende

eekhoortjesbrood. Champignons zo herkenbaar, wel iets lijkend op de porseleinzwam met zijn mooi witte glanzende hoed. Ali vertelt dat juist ook dieren de paddenstoelen eten, vandaar de half gegeten exemplaren. Paddenstoelen die "op zijn retour zijn, afsterven" zijn meestal niet meer goed te determineren. De zeer kleine taailingen groeien op een stuk rottend hout. Het bekende elfenbankje ontbreekt niet en wat we vaak zien is de krulzoomzwam. De bekendste paddenstoel, de vliegenzwam, komen we pas op het einde van de tocht een paar keer tegen. Ook de aardappelboleet is een klassieker die niet ontbreekt.

Ali vertelt over de indeling van paddenstoelen in vrienden die een symbiose vormen met bomen, vijanden die juist parasiteren en vuilnismannen die opruimers zijn. Tot slot noem ik nog enkele paddenstoelen van de 57 soorten die wij hebben gezien om de schoonheid te laten ervaren van de natuur, in willekeurige volgorde: beukwortelzwam, valse hanekam, trilzwam, paarseknoopzwam, vlamhoed, oorzwammen, roodbruine slankamoniet, paarse korstzwam, braakrussula, oorlepelzwam, muizenstaartje, bundelzwam, plooiwoetzwam, plooiwieswaaiertje (zie foto: een mooi plooirokje), de parelamoniet, die veel aanwezig is, rodekoolzwam, breedplaatzwamhoed. Herkenbaar is ook de oesterzwam die er zeer eetbaar uitziet. Toch zijn vorig jaar weer vier mensen overleden door het eten van giftige paddenstoelen, dus weet wat je doet als je plukt om op te eten.

En zo zien we deze middag verder nog meer soorten paddenstoelen. Na vier kilometer en twee uur lopen en zoeken zijn we aan koffie toe en deze staat voor ons klaar bij het hek van de Velhorst. Het was een zeer leerzame middag, met dank aan de gidsen.

Natuurmonumenten

Wie doet wat?

IVN AFDELING HEUVELRUG EN KROMME RIJN

Lidmaatschap € 24,00 per jaar. Aanmelden: www.ivn.nl/afdeling/heuvelrug-en-kromme-rijn/lidmaatschap.

Voor vragen over lidmaatschap of automatische incasso, adreswijzigingen of opzeggingen kun je terecht bij de IVN Servicedesk (info@ivn.nl). Donateurs kunnen wijzigingen of afmelding doorgeven via ledenadministratie@ivnhkr.nl

Voorzitter a.i.	Harry Kerver, voorzitter@ivnhkr.nl
Vicevoorzitter	Guido van den Brink, guidovandenbrink@xs4all.nl
Secretaris	Moniek Löffler en Anne France Zijsling, secretaris@ivnhkr.nl
Penningmeester	Henny van Hamersveld, penningmeester@ivnhkr.nl Banknummer afdeling: NL65INGB0001572287
Bestuurslid/beheer	Pim Bredschneijder, p.bredschneijder@ivnhkr.nl
Vertrouwenspersoon	Sylvana Bouwens, vertrouwenspersoon@ivnhkr.nl
Website	www.ivn.nl/afdeling/heuvelrug-en-kromme-rijn
Facebook	www.facebook.com/IVN.HeuvelrugEnKrommeRijn
Instagram	https://www.instagram.com/p/CGxlAPonkto/
Cursussen	Judith Pijnacker, judithpijnacker@gmail.com , 06 4987 4530
Jeugd	Lucy van de Vijver en Martine Tragter, scharrelkids@ivnhkr.nl
Natuurkoffer	Rieke Vlooswijk, riekvlooswijk@casema.nl
(Wandel)excursies	Pieter Meijer - 06 1007 9477, Geert Kuitenbrouwer - 06 5390 9363 wandelingen@ivnhkr.nl
Projecten	Kijk op de website (werkgroepen en projecten) voor actuele informatie
PR	Irene van Oosterhout, pr@ivnhkr.nl

KNNV AFDELING ZEIST, HEUVELRUG EN KROMME RIJN

Lidmaatschap € 34,00 per jaar, inclusief abonnement op Natura. Huisgenootleden € 12,50 per jaar en Ratelaar-leden € 16,00 per jaar. Bankrekening NL93INGB0003720624 t.n.v. KNNV Zeist, Heuvelrug en kromme Rijn.

Opzeggingen vóór 1 november van het lopende jaar bij de ledenadministratie.

Voorzitter	Nico Bolle, 06-23271152, voorzitter@heuvelrug.knnv.nl
Secretaris	Marijke van Noort, 033-8888827, secretaris@heuvelrug.knnv.nl
Natuurhistorisch secretaris	Lieke Versantvoort, 030-6562463, n.h.secretaris@heuvelrug.knnv.nl
Penningmeester	Kiki Hoogeveen, 030-6932353, penningmeester@heuvelrug.knnv.nl
Bestuurslid algemeen	Miranda Engelshoven, 06-22148437, mirandaengelshoven@gmail.com
Ledenadministratie	Sophieke Nijhuis, 030-6567910, ledenadministratie@heuvelrug.knnv.nl
Midweekgroep	Arend van Oosten, 030-6932617, arendvanoosten@gmail.com
Vogelwerkgroep	Nicolien Drost, 030-6563717, nicolien@droho.nl
Natuurwerkgroep	Simone Laanbroek, 06-57075182, natuurwerkgroep@ziggo.nl
Webmaster	Herman Verschuren, 06-15554910, verschuren.herman@gmail.com
Redactie Grote Ratelaar	Marijke Warmerdam, 06-21286243, marijke.warmerdam@hetnet.nl Jan Katsman, 06-22474760, jan.katsman@planet.nl

GEZAMENLIJKE WERKGROEPEN IVN EN KNNV

(Korst)mossenwerkgroep	Bert Geerdes, 06-20743202, bert.geerdes@xs4all.nl Jan Ensing, 06-31662069, jan@natuurverkenner.nl
Paddenstoelenwerkgroep	Bert Tolsma, 030-6959861, lptolsma@gmail.com Mirjam Veerkamp, 0343-551905, veerkamp.berg@planet.nl
Insectenwerkgroep	Anne Janse, 06-46073110, annejanse@gmail.com
Natuurfotografie	Dick de Rooij, dickderooij@gmail.com , https://www.natuurfotografieheuvelrug-ivn-knnv.nl/
Plantenwerkgroep	Arnout Imhof, 0343-539920, a.imhof@ziggo.nl

INDIEN ONBESTELBAAR: GILDENRING 33, 3981 JJ BUNNIK

 Beleef de natuur

Grote zilverreigers tijdens de eerste vorst van deze winter op 20-11-2022, Oostvaarders Plassen

Foto: Nicolien Drost